

СТЕФАН ГЕРЛАХ [1573 — 1578]

Императорското посолство в Цариград през 1572 г. не сложило край на грабителските набези, плячкосванията и отвличането на хора и добитък по границата. През 1573 г. Максимилиан II решил да направи нов опит да получи по-сигурен мир, като изпрати ново посолство с подаръци до Високата порта. Изборът за водач на новата мисия паднал пак на несъмнено много подходящия за такова поръчение Давид Унгнад, който същевременно трябвало да замени предишния постоянен императорски посланик при султанския двор.

Преди заминаването си Давид Унгнад се обърнал чрез вюртембергския херцог до ръководителите на Лутеранския университет в Тюбинген да му изпратят някой подходящ лутерански проповедник, който да знае и гръцки език. Тюбингенските професори по онова време се занимавали с мисълта да установят пряк контакт с водачите на православната църква в Турция с цел да ги запознаят с лутеранското вероизповедание. Като най-подходящ за тази служба бил избран Стефан Герлах. Той бил родом от селцето Книтлинген, недалеч от Маулброн, южно от Тюбинген. Баща му бил каменар, който се бил преселил със семейството си при анабаптистите в Моравия. Самият Герлах завършил като стипендиант Тюбингенския университет и се очертавала като усърден и талантлив протестантски учен-богослов. През април 1573 г. Стефан Герлах се явил при посланика Унгнад и бързо спечелил доверието му.

На 10 юни 1573 г. посолството на Унгнад, състоящо се от 60 души, се натоварило на пет кораба и потеглило от Виена. В групата имало немци, чехи, сърби, хървати и маджари. Като минали Комарно, корабите напуснали императорските владения и били посрещнати от турския военен флот. След като се спирали в Естергом и в Буда, където ги посрещнали местните турски началници, императорските пратеници продължили надолу по Дунав до Белград. Първоначалният план бил да стигнат с кораби до Никопол и оттам да продължат по сухо до столицата на султана. В Белград обаче турците им **казали, че корабите са много големи и не ще могат да минат през Железните врата, поради което мисията трябвало да поеме по обичайния път от Белград по сухо за Цариград.**

Как е преминало пътуването по-нататък, ще се види от пътният дневник на самия Герлах, който поместваме по-долу. По пътя мнозина от другарите на Герлах се разболели, дори и самият посланик. В София тази беда настигнала и автора и той чак до Одрин не могъл да се излекува. В Цариград

посолството пристигнало на 6 август с. г. и заменило хората на предишния посланик Карло Рим.

След връчване на подаръците Давид Уннад поискал от турското правителство да бъде продължен мирът. Решение на Портата в такъв смисъл той успял да получи едва в началото на следващата 1574 г. Новият мирен договор бил за срок от осем години, като испанският крал не бил включен в списъка на договарящите се страни. За по-нататъшната дипломатическа дейност на Уннад при Портата е известно, че през 1576 г. той предал писмен протест на император Рудолф II срещу нахлуване на турски войски в Босна. Тъй като според практиката на Портата новите султани не се считали обвързани да изпълняват договорите, сключени от техните предшественици, след смъртта на Селим II и идването на власт на Мурад III (1574—1595) през 1575 г. в Цариград пристигнал барон Йохан фон Прайнер (Бройнер) с подаръци за новия султан и поръчения за подновяване на мира. През 1576 г. данъка на Портата донесъл Волф Симих с искания за прекратяване на нарушенията на границата. Следващата година с подобна мисия идвал Волф Вайс.

Стефан Герлах останал близо шест години с Давид Уннад в турската столица. Той използвал това време рационално да се запознае с живота и нравите на турците, гърците и другите покорени православни народности в империята, както и с поведението на италианските и други западни търговци и ренегати. В Цариград Герлах имал да изпълни една особена и важна мисия. Още при тръгването си от Тюбинген той получил от тюбингенските теолози, между които и Мартин Крузиус — един от най-добрите учени, познавачи на гръцкия език, — писмо до цариградския патриарх. В писмото се молело за сведения за новогръцкия църковен език и се правел опит да бъдат подтикнати ръководителите на цариградската църква към обсъждане на Лутеровата верска система. За основа на сближението трябвало да бъдат използвани антипапските настроения у православни и лутерани. Герлах предал писмото. Патриарх Йеремия го приел най-учтиво, но заявил, че не бил чувал нищо за Тюбинген. Той поканил Герлах да го посещава по-често, което тюбингенският пратеник не пропуснал да прави. Между двете страни започнали устни и писмени преговори по въпросите на вярата и религиозните церемонии. Мартин Крузиус изпратил в гръцки превод текста на аугсбургското вероизповедание и голямо количество лутерански богословски книги. Това започнало да плаши патриарха. Кореспонденцията, която първоначално се водела в приятелски и учтив тон, постепенно започнала да става по-остра и груба. Двете страни останали на своите предишни мнения и до някакво сближение не се стигнало. Накрай патриарх Йеремия бил заточен на остров Родос и тази трудна за Герлах мисия се прекратила съвсем.

През 1578 г. след пристигането на нов посланик Давид Уннад и Стефан Герлах потеглили от Цариград за Виена на 4 юни. След завръщането си в Тюбинген Герлах станал доктор по теология и професор към университета. На старини той страдал от виене на свят и съвсем загубил паметта си. Умрял на 66-годишна възраст през 1612 г.

По време на пътуването до Цариград и обратно и на пребиваването си в Турция Герлах водел грижливо попълван дневник. Всичко, което виждал и за което научавал, лицата, с които се срещал и разговарял, всичко, което

смятал, че може да представлява някаква полезна информация за живота в османската държава, Герлах записвал в дневника си. За разлика от повечето западни автори от онова време той се интересувал по-малко от османската държавна уредба, военна сила и произшествията в султанския сарай. С най-голямо усърдие Герлах записвал сведения за състоянието на религиозните дела и вероизповедните въпроси, за живота на духовенството и състоянието на църквите, за религиозния живот и нравите на турците. Същевременно неговото внимание било насочено към начина на живот и обичаите на покорените християнски народи в Турция, към техните задължения, повинности и теглила. Може определено да се каже, че в никой друг пътепис и изобщо източник от онова време не е описана така ярко и картинно робията на българското население през XVI в.

От старините изобщо и произведения на изкуството в хуманистичен маниер Герлах се е интересувал малко, но той имал поръчение да издирва стари ръкописи във връзка с църковния живот. В дневника му се срещат някои интересни сведения по този въпрос.

Герлах водил своите бележки на обикновен немски език. Те не били предвидени за отпечатване и докато бил жив, той не правил опит да ги обнародва. Ето защо те са запазили свежестта си на неподправени свидетелства от първа ръка, което ги прави извънредно ценни за историческото изследване.

След смъртта си Герлах оставил своя обемист ръкопис на наследниците си. Те дълго време се въздържали да ги публикуват може би поради обстоятелството, че бележките съдържали доста свободни преценки за влиятелни лица при виенския двор и в Германия, нещо, което могло да стане причина за ненавист и преследване. Едва 100 години по-късно дневникът на Герлах бил подготвен за печат от неговия внук Самуел Герлах, който не променил нищо и нищо не прибавил към текста. Книгата е издадена във Франкфурт на Майн през 1674 г. в голям формат и обхваща 540 с. В духа на онова време тя носи дълго и подробно заглавие: *Stephan Gerlach, des Aeltern, Tage-Buch der von zween glorwürdigsten Römischen Kaysern, Maximiliano und Rudolpho, beyderseits den andern dieses Namens, hochtiseeligster Gedächtnüss, an die Ottomanische Pforte zu Constantinopel abgefertigter, und durch den wohlgebohrnen Herrn Hn. David Ungnad, Freyherrn zu Sonnegk und Preyburg etc. Römisch—Kaiserl. Raht, mit würclicher Erhalt- und Verlängerung des Friedens, zwischen dem Ottomannischen und Römischen Kayserthum und demselben angehörigen Landen und Königreichen etc. glücklichstoolbrachter Gesandtschaft: Aus denen Gerlachischen, zeii seiner hierbey bedienten Hofprediger-Ampts-Stelle, eygenhändig aufgesetzten und nachgelassenen Schrifften, herfür gegeben durch seinen Enkel M. Samuelem Gerlachium, Special-Superintendenten zu Gröningen, in dem Herzogthum Würtemberg. Mit einer Vorrede, Herrn Tobiae Wagneri, der H. Schrift D. und Prof. auch Canzlers bey der Hohen-Schul, und Propstes der Kirchen zu Tübingen. Frankfurth am Mayn, in Verlegung Joh. David Zauners. Gedruckt bey Heinrich Frieszn. 1674.*

По това единствено издание Дневникът на Герлах е използван в научната литература, макар че сега то е вече библиографска рядкост. В сръбохърватската книжнина той е разгледан в обстойна студия от П. Маткович в кн. 116 на сн. „Rad“ от 1893 г. На български език още през 1882—1883 г. върху Дневника на Герлах се появява чудесно написаната студия от Кон-

стантин Иречек¹. В нея големият балканист със свойствената си ерудиция запозна българската общественост с по-съществените места в дневника на Герлах, както и с някои сведения за самия автор и неговото съчинение. Тази студия често се цитира от нашите учени, работещи с оная епоха, нещо, което между другото сочи ползата от издаването на пътеписни извори. Работата на Иречек днес в известен смисъл вече е остаряла и не може да замени едно научно издание на този твърде често използван в нашата наука източник.²

ДНЕВНИК НА ПОСОЛСТВОТО...
ДО ОСМАНСКАТА ПОРТА В ЦАРИГРАД
(1573—1578 г.)

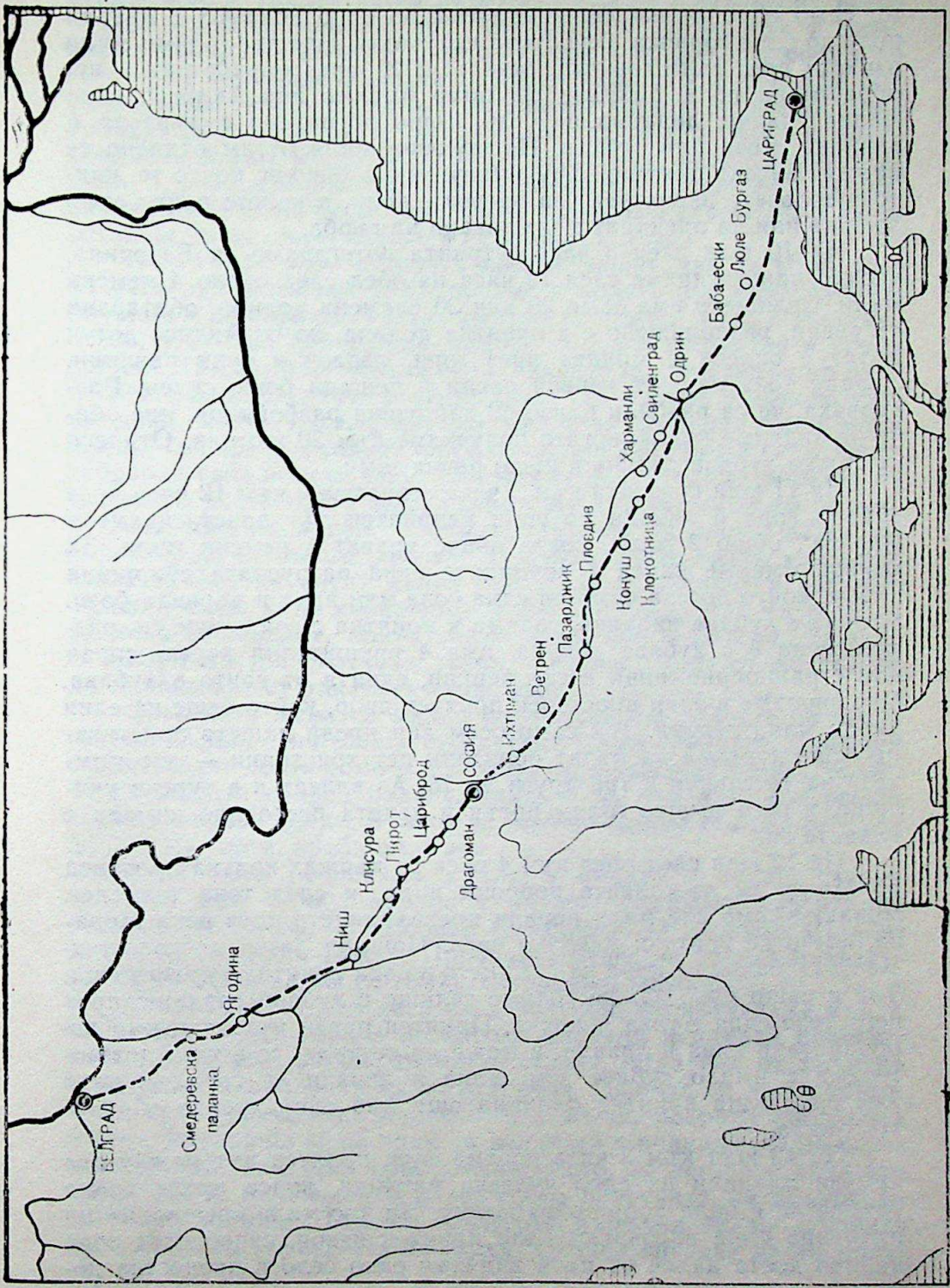
[17] На 7 [юли 1573 г.] оставихме града [Белград] и нашите кораби и моят милостив господар подари на будинския паша най-хубавите, нещо, което той щеше да приеме на драго сърце. Това беше причината, че ние не можехме да плаваме нататък. Пред Белград има две мопили, насипани от турския султан, когато завзел града и там бил разположил палатките си¹. Пътувахме по съвсем равно поле и скоро вдясно видяхме една крепост на голяма височина. Придружаваше ни прислугата на белградския бег (водач им беше един 90-годишен мъж, още сърчен и спокоен, началник на 60 благородници, които го наричаха с особено име), докато ни поеха под свой конвой други турци в подножието на една планина. През цялото време ни водеха към 50 или 60 турци конници, които вземаха и пешаци от паланките и селата, когато пътят ставаше опасен, дълбок или планински. На нощен лагер се установихме на 3 унгарски мили от Белград в едно малко градче, наречено Хисарджик², стените на което бяха изградени от дърво и глина, а на ъглите имаше малки дървени кулички. Там видях турските гадатели да коленичат мълчаливо, а когато се молят, си служат с много думи и странни жестове и движения, навеждат се напред, след това веднага падат на колене, сетне с лице направо на земята, като че ли искат да я целунат, после се изправят наново, застават един момент като че ли дълбоко замислени, хващат се с двете ръце за ушите, пак се навеждат, падат три пъти долу на колене и четвъртия път по лице. Тези действия те повтарят често, като ги изпълняват с разпасана сабя.

На 9 с. м. станахме сутринта към 3 часа и пътувахме три големи унгарски мили само през гора от млади дъбове и видях-

¹ Периодическо списание в Средец, кн. 6, 1882, кн. 7, 1883.

² Освен посочените работи на Иречек и Маткович за Герлах вж.: А. Mordmann, Eine deutsche Botschaft in Konstantinopel anno 1573—1578. Bern 1895; J. Hartmann, Stephan Gerlach, Allgemeine deutsche Biographie, Bd. IX, 1897, S. 23.

МАРШРУТ НА СТЕЩАН ПЕРЛАХ 1873-1878 Г.

ме само едно малко селце отдясно до едно покрито с ливади поле до една горичка. След това пътувахме още две полемии мили отчасти през една горичка, отчасти [18] през обработени и необработени поля. Нощния си лагер имахме при Аклисе³, едно малко градче, подобно на село, също обградено с дървена и глинена стена или ограда. На половин миля оттам отдясно се виждат високи планини. Там имаше много биволи, които те, както и воловете използват за превоз с коли, а конете почти само за язда или да прекарат с тях товари на гърба.

На 10 юли след 3 часа сутринта потеглихме за Баточина, където пристигнахме след 12 часа на обед след около 4 немски мили. Селището има само 20 или 30 сламени колиби, обитавани от расци, разположено е в приятна долина, но от Аклисе дотук пътят е опасен и минава през гори, оврази и сухи равнини. Заради това нашият конвой расци и пешаци беше силен. Разказваха, че са разбили близо 80 хайдушки разбойници, ние обаче не видяхме никой, когато получихме към 30 камили. Отдясно се вижда хубава долина и също равна земя.

На 11 юли сутринта към 3 часа станахме и към 12 часа през хубави гори и ливади по един неприятен път пристигнахме в Ягодна⁴, общо 2 мили, които обаче правят 4 немски мили. За конвой имахме наред с конниците една разпусната сбирщина сърби, които носеха само по една сопа или прът и вървяха боси. Ягодна е хубава паланка, голяма и приятна с градините си, разположена е в хубава долина, има 4 внушителни керван-сарая или странноприемници и три черкви, едната от които е хубава. Ние спряхме в един просторен приятен двор, който беше на един хубав млад турчин. Той само осем дни преди нашето пристигане беше наредил да бъдат обрязани пет християни — две момчета на 14 години и три други на 18. Аз влязах и в турско училище, в него имаше голям писък и децата постоянно кимаха с главите си.

На 12 юли след обед към 4 часа аз държах кратка проповед от Матей за лъжливите пророци и пр. и след това този ден минахме само две мили поради прехвърлянето през река Морава, което се проточи няколко часа. Нощния лагер разположихме до Парачин на края на селището в една приятна турска къща. Той е също едно важно голямо селище с хубави градини, през него тече една малка рекичка. Приятен равен път води към необработени ниви и ливади, и може да се види, че в тази долина някога е имало хубаво земеделие и ливади за сено, тъй като там сред една приятна планина още има една хубаво обработена нива.

На 13 юли към 3 часа поехме един приятен път между две хубави планини из една чудесна равнина, която преди време трябва да е била добре обработена. На две мили срещнахме на пътя при една височинка един приятен извор, скоро след това наляво доста далеч от пътя видяхме едно село в прелестна долина, скоро пак едно село отляво на самия път и един хубав

студен извор. Нощен лагер разположихме до Спахикьой⁵, което е едно малко и лошо селище, обградено с доста лозя и ниви. Има също хубав керван-сарай от камък и покрит с олово, а до него една черквица. Нашата квартира, както и преди при Парачин, беше твърде приятна. Там нашият хазанин, турчинът, беше твърде дебел. На двете места уловихме много риба и раци, убихме и птици, което не ни беше забранено; особено ловът на риби и раци ставаше по един невероятен и непознат за нас начин, достатъчно беше само да ги подмамиш със стръв и да ги оставиш да изплуват отгоре и се хващат с ръце.

На 14 юли рано сутринта поехме нашия път за Ниш, към 12 часа пристигнахме там, спряхме с колите при един дубровничанин и намерихме доста приятна квартира. Това е град без стени, [19] има пет черкви, намира се в една приятна и равна долина. Там имахме хубава вода, каквато не намерихме по пътя от Белград до Парачин и Спахикьой. Тук ядохме изобилно ранни дини, които подари на моя милостив господар един млад немец. Той преди 7 години бил пленен при Комарно и беше почти забравил своя немски език. Там имаше също голяма родитба на плодове и доста много лозя. Турците не работят нищо на полето, оставят това да вършат сърбите. Първите са доста добри занаятчии, но са много лениви. Турските жени ходят забулени, отзад пускат да висят дълги плитки и се обличат в скромно облекло също като монахините у нас. Те са дребни на ръст за разлика от мъжете, които повече са силни и високи. Виждат се малко пъстро облечени турци и оставят част от месата си да се показват от ръкавите и при спане.

Сръбските жени са малко почнечисти, на главите си носят големи кърпи, а на ушите си окачват много сребърни и оловни обеци. Ходят почти само в прости ризи, препасани с един колан. Те са общити отпред надолу, както и на ръкавите с червени, черни и кафяви конци. В почти всички по-големи селища от Буда дотук има евреи, араби и цигани.

На 15 юли почивахме в Ниш и имахме 6 болни: стария господин фон Бинау, каруцаря на моя господар, слугите на господин Флдорф, на господин Пфистерер, на господин Шлайнциен и на господин Бинау. Причината беше, че водата и въздухът от Белград насам са тежки, нездравни и вонящи.

На 16 юли от два часа след полунощ пропътувахме към 4 мили през гъсти гори и по високи планини и накрай пристигнахме в хубава долина, от двете страни заградена от хълмове и планини, плодородна на жито и лозя. Нощния си лагер устроихме при Куручешме⁵, малко село с къщи, покрити със слама и сено, намиращо се на края на долината в подножието на високи планини. Там през нощта валя много, аз легнах в една колиба, около ми имаше 6 вола, които попречиха на водата да достигне до мене. Там ни поднесоха пържени тикви. Сърбите имат особени украшения на главата, отзад спускат дълги плит-

ки, леко сплетени, а в тях жетони или изобщо сребърни украшения. На ушите си имат големи миди от олово, от тенекия или сребро; гордостта им е в техните шити ризи.

На 17 юли по една висока планина нагоре и през една дълга гора дойдохме в една хубава и приятна, плодородна на лозя и зърнени храни долина, разположена между две планини. Отляво оставихме едно хубаво голямо селище с крепост, наречено Шаркьой⁷, и пренощувахме при Терерброд или може би Цариброд (Saribrod), едно лошо селище. Расците от Белград насам, които са мизи, също българите — истинските жители на страната, са измъчвани много от турците, нямат нищо освен насъщната си храна и заради това хубавата страна по долини и хълмове в по-голямата си част остава необработена; защото те нямат никаква полза от работата си и турците им отнемат всичко, а им изнасилват и жените, щом са малко по-хубави. Те са длъжни да съпровождат от един конак до всеки друг, който има държавен конвой. Наистина това са полудиви люде, с дълги коси до плещите и с калпаци с четири висулки почти по турски обичай.

Когато турците искат да поздравят някого приятелски, първо, удрят се с дясната ръка по гърдите, второ, подават му ръка, трето, слагат ръка на устата си. Други целуват дланта или китката на ръката отгоре, сетне пръстите. Когато нещо им бъде подарено, целуват подаръка.

(20) На 18 юли пътувахме почти един час през хубаво плодородно поле, сетне пътят ни беше каменлив и вървеше между две високи планини, докато пристигнахме пак в една равна хубава местност, отчасти гола, отчасти плодородна. Пренощувахме в Драгоман (Dragomanli) на две мили от София.

На 19 юли сутринта към 3 часа аз проповядвах, след това рано пристигнахме към 7 часа в София (Sophia). Пътят минаваше през хубава, равна, обширна и плодородна земя. Градът е голямо занаятчийско средище, намира се също в хубава, равна, приятна местност сред рекички и градини и има много черкви (джамии). Ние влязохме при трима дубровничани, които ни оказаха всякакво гостоприемство. Там при нас дойде и френското пратеничество от Константинопол.

На 20 юли помогнах на стария господин фон Бина да вечеря и ние, 14 души, поради заболяване трябваше да останем там.

Бележка на издателя. В дневника на това място до октомври няма нищо повече без съмнение поради заболяването на самия Герлах. Впоследствие обаче намерих за същия период нещо в родината си (Германия) в някои писма.

Този ден и аз почувствувах ужасна температура в тялото и главобол, така че трябваше да остана в София, бях вече сломен и на 25 юли пристигнахме във Филиппопол (Philippopolis). (Това е приветлив град, построен от Филип, македонския цар, разделен е от три хубави височини. На средната, както още може да се види, царят е имал изсечен в скала дворец, откъдето

е могъл да наблюдава своята войска пред града.) Оттам 5 юнжери от нашите спътници и аз, които се разболяхме в София, бяхме изпратени от нашия милостив господар за Адрианопол (Adrianopoli). (Там турският султан е имал резиденцията си, преди да завземе Константинопол, и сега още почти ежегодно идва тук за развлечения и прекарва тук известно време.)

Тук пристигнахме на 28 юли и един прочут лекар — португалски евреин, ни лекува. Когато започнахме наново да ходим, разгледахме града и специално две хубави джамии с мраморни колони.

На 31 юли пристигнахме в Силиврия (Selibrääm), едно градче, разположено на една височина и скала до морето. Жителите са повечето гърци, които ни показаха техните черкви с хубави икони и светилници.

Месец август

На 6 т. м. пътувахме кратко време, отдясно ни беше морето, а отляво хубава местност. Още преди изгрев слънце, както е обичаят, на четвърт миля от Константинопол бяхме посрещнати от някой турски господа, наричани чауши, от господин Карло фон Рим⁸ (който четири години беше посланик на Негово императорско величество в Константинопол и беше наистина освободен от нашия господар Давид Унград, но поради важни имперски дела трябваше да остане известно време още при нас в една къща в Константинопол) и от венецианско пратеничество. Те ни придружиха и през града до нашата квартира или керван-сарай на площада или тържището на Константин, където бяхме разпределени не в тапицирани стаи, но като че ли в каменни монашески килии, украсени не с изкусно нарисувани картини на изтъкнати и учени мъже, но изпълнени с отвратителни скорпиони, гущери, мишки, гризачи и пр. Иначе къщата сама по себе си е голяма и просторна и в това отношение превъзхожда княжески дворец. . .

(Пътуване от Цариград до Виена) (юни 1578)

[505] на 4 [юни] сутринта, в третия час на деня, ние потеглихме от Константинопол и до обед стигнахме в Понте пиколо⁹, наречено още Малкия мост. Там има странноприемница, която е построена от един дефтердар или ковчезник, който също е погребан там в едно тюрбе. В него до гроба му седят постоянно 2-ма духовници, които пеят, четат, молят се, пишат. Около тюрбето има хубави градини от нарове, черници, кигариси, рози и др.

До керван-сарая има една малка джамия и няколко килийки, в които живеят 4 или 5 духовници, които получават храната си от керван-сарая, защото умрелият е учредил определена сума пари, от която занапред постоянно да се изхранват няколко

духовници и други служители, които да се грижат за керван-сарая и да поддържат чистота в него. Също на всеки чужденец, който пристигне и остане да пренощува, се дава за ядене един хляб и чорба, както у наричат, т. е. сварен по техния начин ориз. В тази паланка живеят турци, които имат 3 или 4 джамии, и гърци, които имат само една черква. Защото селището е малко, оттук то носи и името си, Малкият Ригиум или Малкият мост. Защото на запад се минава през един доста голям, в селището дървен, а извън него каменен мост, под който се вдава Про-понтита¹⁰ и образува едно твърде широко езеро.

Извън Цариград, тъкмо срещу градските врати, има много хубави представителни турски гробнища и особено при Еубан сарай извън града, които те лете засаждат с рози. Някои се намират в малки къщички, обикновените са покрити със зелен шамлот. До тези гробнища има и висок месингов светилник, каквито у нас се слагат на олтарите, горе е напълнен със сол. Който мине оттам и изпитва (турско) благочестие, поставя там една аспра милостиня.

Там е поставена също една молитвена броеница, с която шепнат молитвите си. Тези броеници са разделени на три части. При първата, при която често избутват едно топче, те казват: *Sub ha palla* „Непонятни боже“. При втората: [506] *Ell-hem-du illachi* — „Благодарим ти [боже]“. При третата: *Alla Egber* — „Ти си всемогъщ“. В това се състои цялото им молене, което те продължават през целия ден. Други повтарят някои имена на бога, каквито в Корана има 99. Една такава молитвена броеница има също 99 камъчета или топчета и едно голямо, което те наричат „имам“, т. е. предтеча. Когато стигнат до него, те разбират, че броеницата им е свършила. На някои гробнища има големи броеници и по всяко време до главата забучват букет. От това може да се разбере дали умрелият е бил паша, кадия, дефтердар или някакъв друг. При тези гробнища поставят също и стомнички, пълни с вода, от които пие, когато мине, някой жаден — бил той турчин, еврейн или грък. Умиращите турци нареждат това да се върши като милостиня след смъртта им за спасение на душите им. По същите причини те учредяват такива приходи, че от тях могат да се издържат 2, 3, 4 духовници, които да четат, да се молят и пр. при гробниците. Със същата цел в керван-сараята се дава на чужденците да ядат безплатно. Заради това те и нареждат да се строят чешми по пътищата, за да пият хората и добитъкът, та те да могат да се наслаждават на оня свят на това добро дело. Защото техният пророк Мохамед им е казал: който върши добри дела и особено който дава милостиня на бедните и на странниците, в рая това ще му бъде върнато хилядократно.

От Цариград до Понте пиколо — нещо към две големи немски мила — има много лозя, ливади и ниви, но повече с ечемик за конете и твърде малко с овес. Турците пускат конете си по ли-

вадите да пасат през целия април, май и юни, там правят палатки, в които денонощно стоят роби да пазят конете.

Веднага щом стигнахме в Понте пиколо, още при раздялата с турския султан, както бе казано по-горе, пашата изпрати след нас един чауш, който поиска да върне обратно Леонхард Виднер. Моят милостив господар трябваше да се съгласи Леонхард да го последва, тъй като знаеше добре причината и същевременно го насочи какво да говори пред турците. Заедно с това той писа на господин оратора фон Синцендорф¹¹ да се застъпи енергично за него пред пашата. Това обаче не можа да помогне и Леонхард бил заведен пак в затвора. Пашата наредил да кажат на господин оратора, че той бил разбрал, че Леонхард бил мохамеданин. Това не беше истина, но ние трябваше да потиснем болката си и да мълчим.

Наши спътници от Цариград дотук бяха господин Бартоломей Бец¹², секретар, господин Венцеслав фон Будвиц, хof-майстер, господин Соломон Швайгер¹³, придворен проповедник, господин Шмайсер, секретар, Кастиш Доминик, стария драгоман, Алибег, драгоман, Михон, бръснар от Галата, и М. Христоф, златар от Кьонигсберг.

На 5 с. м., след като чакахме до обед какво известие ще дойде от пашата за Виднер, пътувахме по хубав приятен път за Понте гранде¹⁴, от народа наричано Големия Ригиум или Големия мост. Надясно от Малкия мост, от запад, поради лагуната на Мраморно море има мост, дълъг 300 крачки, великолепен строеж, с твърде много стълбове, изградени само от дялани камъни и поставени във водата. Когато се стигне до края му, от двете страни се вижда турски надпис за това, кой го е построил. аз мисля, че това е бил Сюлейман¹⁵.

Между тези две селища има пак хубави ниви с ечемик и овес. Почти до половината път султанът държи една градина само с дървета, гъсти като горичка. Тя е без зидана ограда, а е заградена само с ров. [507] До нея започва широка и дълга долина, в която има забит един висок пилон, където султанът понякога се упражнява да стреля с лък.

До Понте гранде, или Големия мост, има хубав, покрит с олово керван-сарай, който отдалеч има хубав изглед и където могат да се подслонят хора и коне. До него има и една хубава джамия. Керван-сараят, както и всички други такива сгради, от двете страни е малко издигнат и има наредени една до друга камини, за да могат изморените или измръзнали пътници да се подсушат и стоплят или пък да си соготвят нещо. Там обаче не се намира нищо, което сам не си донесеш или не си купиш от пазара.

В това селище има само една малка черква, наречена „Пресвета Дева“ (*παρθενια*), защото селището е малко. В черквата има една сребърна чаша. Камъкът за кръщение стои отстрана на черквата до мястото, където застават жените.

Иконата на Пресветата Мария е отрупана с много сребърни тенекийки, особено на ръцете, китките и стъпалата. Те са оставяни от онези, които са имали някакво състояние и чрез нейна помощ са искали да получат здраве. Свещеникът се нарича киракос или стопанин на черквата. В посока на керван-сарая той ни посочи три мраморни чешми с големи чучури, поставени един до друг, и с три надписа, издълбани на малки плочи. Поради старинността им аз не можах да прочета нищо друго освен следните две думи: *εὐσεβίς ἱρακλίῃ* — „На благочестивия Ираклий“. Тъй като свещеникът излезе с нас от селището, жените навсякъде, където ходеха или бяха насядали пред къщите, ставаха пред него и му отдаваха почит. Пред селището той ни показа една стара зидина от порутен замък.

На 6 с. м. при съмване отпътувахме по големия мост за Селибрия или Селимбрия¹⁶, 3 мили, и между 10 и 11 ч. пристигнахме там. По пътя минахме през две гръцки села, наречени Пифатис и Кономио, разположени недалеч едно от друго до самото море. Също и цялата тази местност от Понте гранде до Арапли върви край морето. И двете села имат високи, здрави четвъртити кулички, иззидани от дялани камъни. Те обаче нямат вече покриви и закрити помещения. Там полето е чудесно и обработено, а от двете страни има хубави гръцки села, в които не влизахме.

Селимбрия е малко градче, заобиколено наоколо със стена, със зъбери и кулички, по форма почти като тази на Цариград. Тя има няколко малки врати, откъм морето на запад се издига високо на една скала. От изток обаче започва хълм. В града живеят само гърци. Там има мътна чешмена вода. Някога градчето е имало много черкви, но сега от тях са останали 4 и в тях се чете литургия. Митрополитската или главната черква е тази на *παράκλησις* или на Пресветата [Дева Мария], чиято икона е отрупана с прикрепени или зачукани сребърни стъпала, китки, ръце, човешки фигурки и пр., така че изображението едва се вижда. Когато попитах свещеника: „Какво означават тези неща?“ Той каза: „Болните окачват такива за украшение и искат здраве от Пресветата Дева.“ Иконата на Христа е окачена отляво на олтара, тя стои бедна и пренебрегвана, никой не ѝ обръща?“ той каза: „Болните окачват такива за украшение и искат „Защо не отдавате толкова почит на Христа, който сам би могъл да излекува всяка болест?“ Той онемя и не знаеше да отговори нито дума.

Тази черква е построена почти като патриаршията в Цариград с един засводен купол, кубе или зала. В средата ѝ се намират високо издигнат амвон и владишки трон, който също е малко издигнат, така че трябва да се изкачват 2 или 3 стъпала. Отгоре той е покрит. Там има 5 свещеници и митрополит Атанасий, [508] с когото се запознах в Цариград, има своя къща, около нея градинка, горе срещу черквата си. В подземие то на къ-

щата си той има няколко ученици, както и монахът в Понте пранде имаше 10 или 12. Там се намира още една черква със същото име, в която се пазят краката на една чужда светица. Тя била дошла тук от Рим. Третата е манастир τῷ σωτηρίῳ, което ще рече „Спасение“ или „Достойни за спасение“, или пък „Манастир на спасението“, с двама монаси в него.

Митрополитът ме прие доста приятелски, донесе пиене и ми показа една книга със заглавие *Zωνχρᾶ λόγοι*, която смятам да бъде отпечатана. На стената беше окачена неговата широка митрополитска шапка с широк подгъв от кафява дамска и със защит отгоре ѝ широк почти цяла длан кръст от син атлас. Тя има и дълги копринени шнуrowe, които висят надолу. По форма тя прилича на кардиналските шапки, без последните да имат такъв широк кръст отгоре. Такива шапки носят патриархът, митрополитите и архиепископите. Митрополитът ми подари една восъчна свещ, пожела ми здраве и щастие за в къщи и ме помоли да му изпратя от Виена една карта на света.

До самия град има голямо тържище, в него една черква и керван-сарай с просторен двор, в който се подслонихме. Там живеят само турци. Понеже тъкмо по това време беше техният празник, видях как изпълняват молитвите си. Първо ходжата вика от минарето на джамията и ги призовава за молитва. След това се събира народът наоколо. . .

[509] На 7 с. м. още преди съмване потеглихме от Селимбрия и стигнахме в Аратли, едно малко гръцко селце, а недалеч от Аратли преди това през едно друго село Киникли.¹⁷ По пътя минахме през хубави ниви и под малка рекичка. Пред Аратли има странноприемница на открито поле, а под него една воденица, където водата бие в един воденичен камък, поставен на широкия път, и така се върти. В този воденичен камък е поставено дебело дърво, за да върти и горния воденичен камък, който мели житото. В селцето има малка черквица, посветена пак на Пресветата Дева. В нея имаше няколко икони и книги, каквито се намират във всички гръцки черкви: псалтири, текст от посланията на св. Павел, които те обикновено четат в черквите, Часослова, Триоднума и др. и др.

Тамошните християни живеят доста зле и бедно, имат лоши ниски къщурки от дърво и камък, покрити с керемиди. Те са зле измъчвани от минаващите турци; когато вземат от тях храна, заплащат им едва третината. В селището имат един съдня. Ако моят милостив господар не беше наредил да караме почти всичко потребно — хляб, ориз, солена риба, месо, сол, шмалц, захар, подправки, палермско вино и пр. от Цариград, щяхме да бъдем зле с храната и напитките. Моят милостив господар нареди да опънат палатката му пред керван-сарая и под нея ние ядохме. Жителите на града, които бяха само християни, през цялата тази нощ трябваше да пазят всичкия ни багаж.

На 8 с. м. стигнахме рано в Чорлу, на две мили от Аратли.

Скоро на открито поле срещнахме трима турци, които бяха просна-нали дрехите си и на тях се молеха, един пееше и се молеше пред другите като в джамия. След това ни срещнаха турски прикачващи се коли с пленени момчета, жени и няколко мъже, една част от които са били заловени преди две-три години. Те носеха големи железна краката си и вериги на шията. Пред Чорлу откъм Цариград има приятна равнина, повече от половин миля дълга и широка, където Селим и баща му Баязид трябва да са идвали на лов¹⁸. Впрочем също от Цариград до Одрин областта е равна и почти само низина, с малко хълмове и никакви гори, а само ниви и малко лозя.

Чорлу сам по себе си е голяма паланка с хубави градини в нея, с около 3000 турски къщи и само триста християнски [510]. Християните преди идването на турците са имали няколко черкви, но всички са били опустошени от тях. Останала е само една, наречена „Свети Георги“, която има по гръцкия обичай своите икони и между другите тази на своя покровител конника св. Георги, който има окачени на себе си своите осветени сребърни тенекийки.

Там има един епископ на име Теонас, който е подчинен на епископа на Хераклея¹⁹. Аз го поздравих и го помолих дали не може да ми отвори черквата. Той е влиятелен и, както изглежда, малко учен мъж. Освен него има трима свещеници. Олтарът, както обикновено във всяка гръцка черква, има два престола, един голям в средата, върху който по всяко време стои евангелието, и един малък в ъгъла от лявата страна, върху който свещеникът или клисарят изяжда останалия хляб и изпива от чашата, които са завити в кърпа; той стои там, докато литургията завърши при големия престол.

На дърветата до тази черква има много щъркелови гнезда, едно върху друго. Някога тук е имало един кастел, старата стена на който стои още. Ние влязохме в голям, покрит с олово хан, той има твърде много стаички, големи дълги конски обори, една чешма и хубава черква до него, а в нея много духовници. На всички чужденци, които идват там, дават вечеря — определената им чорба, сиреч един хляб и два пъти ориз. На нас също дадоха. Али паша, който бил убит в Кайро по нареждане на Селим I, построил този хан, чешмата и джамията и учредил фондация към тях. И трите сгради са изрисувани доста изкусно и с перспектива по маниера на джамиите.

След вечеря докараха в града пак няколко прикачващи се турски коли с пленени унгарци, които бяха към 30 здрави мъже, седнали по 5 или 6 в една кола. Нашият чауш каза, че двама от тях се били освободили от железата си, насекли един турчин, неколцина други наранили и освободили 8 от своите.

Един турски глумец с една лютня в едната ръка и с голяма цепеница в другата дойде тази нощ в нашия лагер при джамията и си легна до стаята на моя господар, като произнасяше раз-

лични хули. Моят милостив господар нареди да повикат еничаря, който жестоко го наби, а нашият Еремия го напердаши с камшика. От това той избяга в джамията и непрестанно викаше: „Мохамед, Мохамед!“

На 9 с. м. бяхме станали почти два часа преди съмване и пътувахме през хубаво равно поле, отчасти засято с жито и ечемик, отчасти пусто, също и през чудесни пасища за волове и биволи. Стигнахме до една воденица с няколко къщи и минахме през един мост. По-нататък стигнахме до една доста висока могила, разположена на равно отляво, която трябва да е издигнатата от човешки ръце. Ние видяхме много такива могили по пътя за Пловдив. След обед в 1 часа стигнахме в Бургаз²⁰, който е на 5 големи мили от Чорлу. Изглежда да е изграден от някакъв стар поруген кастел или от дебели градски стени. Той принадлежи изцяло на Мехмед паша, подарил му го е султан Сюлейман. Градът е голям. В него има твърде малко селяни, неколцина шивачи, пекари и други, които нямат своя черква, но трябва да ходят в съседното село на литургия и др. Мехмед паша²¹ е наредил там да построят една доста хубава джамия и внушителен керван-сарай, покрит с олово, много занаятчийски работилници и дюкяни, също и други къщи около джамията. Така че около джамията се вижда същевременно едно хубаво градче. Там и на нас поднесоха, както е наредил Мехмед, 4 чинии с ориз и хляб.

[511] На 10 т. м. станахме пак 2 часа преди съмване и към 7 часа стигнахме в Ескибаба, едно турско село с малко гърци в него, които също нямат своя черква, но трябва да ходят в близкото село. Ескибаба на немски значи „стария баща“. Извън селото има стара гръцка черква, в която някога е бил епископ св. Николай. Сега тя служи като имарет на турските духовници, които живеят сега в нея. От предната ѝ страна отвън на стените висят много овчи кожи, които хората намятат, когато излизат. Вътре в черквата отдясно има място с решетка, различно от другите джамии, където наред на стените са окачени наоколо куп молитвени бреници от черно дърво, една дръжка от знаме, каквито носят арабските просяци, едно позлатено щраусово яйце, голям боздуган, точно по средата една епископска шапка и до нея една молитвена бреница. Точно под нея е направено нещо като малко легло, до основите му стоят 4 светилника и пак един прът като този на арабските просяци. В средата на тези светилници гори вечен огън. До епископската шапка на стената висят голяма желязна стрела, извънредно голям лък, дървен меч на Али бей, две дървени колби, едно щитче, малък меч и еленови рога, накрай 4 еленови копита. Турците казват, че тези оръжия носел св. Николай. Гърците обаче казват, че турците са окачили всичко това вътре. Отвън черквата е покрита с лоши килими, като че ли вътре има постоянно няколко шивачи. На стената се виждат арабски надписи.

Близо до нея има една хубава нова турска джамия, която е построена по нареждане на предишния велик везир Али паша. В селото има много магазинчета, или дюкяни.

От Люлебургаз до Ескибаба²² страната е хубава, но малко обработена, имаше малко ниви, засети с жито.

От Ескибаба до Хавса, където пренощувахме, земята е твърд чернозем, но малко засята. По пътя видяхме 7 села.

Хавса отстои на 5 големи мили, принадлежи пак на Мехмед паша, не е голямо селище. В него има малко гърци, които трябва да ходят в съседното селище за божия служба, защото те, както и тези от Бургаз, нямат нито черква, нито поп. Обаче Мехмед е наредил да построят една хубава турска джамия и керван-сарай и двете да покрият с олово. Там сутрин рано, както и в Бургаз, бият господарския тъпан.

На 11 с. м. рано отпътувахме за Одрин, построен на равен приятен път, сред обработени и необработени ниви. От половин голяма миля се виждат градът и голямата джамия на Селим. Ние се спускахме като от височина в една хубава приятна и равна долина, в която има хубави лозя и ниви. И ако от Цариград дотук се виждат съвсем малко дървета по полето, то тук всичко е само ниви. По долини и по хълмове тук при Одрин започват да се появяват дървета. Почти навсякъде наоколо и край града и по-специално откъм Цариград цяла половин миля надлъж и нашир е една чудесна хубава равнина с лозя, ниви и овощни градини. Там виреят лозя, от гроздето на които се прави прелестно вино, което е доста силно на пиене, почти като москато.

Одрин сам по себе си не е голям, обграден е с градска стена с кули и зъбери, както Цариград. Разположен е съвсем на равно. В града живеят почти само гърци, но там има и много турци и евреи. Има много турски джамии и търговски магазини, много плодни дървета и градини. През града текат 2 реки. Една част [512] на града е без стени, обаче почти 3 пъти по-голяма от другата, стария или истинския град със стените. Тя е била допълнително изградена и турците са завзели първо нея. Над едната река султанът има приятен сарай или дворец, който е разположен само сред плодни дървета като сред гора.

На 12 с. м. флорентинският посланик дойде при моя милостив господар. Посланикът или пратеникът е млад мъж, който преди това, когато турската армия била разбита, е бил пленен и роб в Цариград. Той води 4 малтийски рицари със себе си, всички с позлатени верижки и кадифени дрехи. Един от тях е от хората на техния гран дук, и наскоро се е завърнал от Западна Индия. Той разказваше чудеса за това, каква голяма и прекрасна страна е тя. Мексико се намирал във вода като Венеция и не можел да се сравни с нищо на света. Испанците вече са въвели там своето богослужение, така че местните жители не принасят вече хора в жертва на своите божества. Той ми показа смарагд, който беше малко по-малък от яйце.

Това посолство донася на турския султан подарък (Præsent), състоящ се от кадифе, коприна и златни късчета на стойност над 100 000 дуката. Те му донесоха също особено една покривка и плат за дреха, който струва 40 крони лакътя; също 4 коня с една каляска или кола, която пристигна по море впрегатата и струваше 25 000 дуката. Освен това водеха 10 пленени еничари и спахии.

Флорентинците изпращат тези подаръци, за да могат да водят търговия и да сключват сделки в Цариград. При тях беше и един байло, който ще остане в Галата, както и венецианците.

Днес видяхме и безистена, където продават християни, също и сарачницата.

На 13 с. м. флорентинското посолство пое пътя за Цариград. То води един драгоман или преводач на име Лука, един дубровничанин, комуто дадох писма до г-н Соломон Швайгер.

Днес ходих до тукашния митрополит, който има чудесно жилище до черквата. Понсках от него, както и от другите митрополити и епископи, да напише името си в моя бележник с фамилни имена. Той обаче отвърна, че те вършат това само с позволение на патриарха и че той на своя глава не може сторит това. Когато му показах подписа на друг епископ, той накрая призна, че не може да пише правилно (Orthographice), че те не се нуждаят от това и следователно не го учат. Аз обаче го помолих по-нататък да каже на един от монасите, трима от които присъствуваха насреща, да напише името му. Той отговори: „Те също не могат.“ Той заяви, че има един-единствен служител, който може да пише, но че сега обаче не е тук. Вместо това каза да ни донесат хубаво червено вино и ми подари само две восъчни свещи за из пътя. Аз имах при мене двама от нашите спътници — господин Акил, французин, и Йоаким, нашия закупчик.

Митрополитската, или главната черква е доста просторна, украсена е с икони, както другите черкви. Между другото тя има една стара голяма икона на Пресвета Дева Мария. Те са я взели от една друга голяма черква, която сега владее турците. Пред иконата гори постоянно кандило. В града има 15 черкви: 1. Епископската главна черква „Пресвета Дева Мария“, 2. „Св. Димитър“, 3. „Св. Георги“, 4. „Св. Йоан“, 5. „Св. Николай“, 6. още един „Св. Георги“, 7. също „Св. Димитър“, 8. „Св. Атанасий“, 9. „Тихопархес“, 10. „Св. Апостоли“, 11. още една „Пресвета Дева Мария“, 12. „Исус Христос“, 13-ата поред може би е пак посветена на Христос. Но неговата майка имати, защото 13-ата принадлежи пак на Пресветата Дева, [513] 14. „Св. Стефан“, 15 пак „Св. Йоан“. Между тях 10 са поглавни и към тях има 10 свещеници с митрополита и малко калугери.

Днес дойдохме и в една турска джамия, където се бяха събрали към 16 или повече турци, предимно старци. Те притичваха и подскачаха в ред или кръг наоколо и всички викаха с всички сили: Ху, ху, ху. В средата вървеше постоянно един млад [турчин], който беше гол до пъпа. Беше отвратително да се слуша и да се гледа как скачаха като луди наоколо и викаха. Някои почиваха известно време и се втурваха пак. Това скачане продължи от обедна молитва докъм икиндия — 3—4 часа. Нашият драгоман ми каза, че само преди 14 дни един скачал дълго и викал, докато паднал долу и умрял.

На 14 с. м. рано разгледахме джамията „Султан Селим“, т. е. главната турска джамия, която в средата има чешма, три галерии, една зад друга и горе в средата три обръча с около 1000 лампи. Ние се качихме на едно минаре, които са четири и всяко има три викала и по 250 стъпала. От него можахме да разгледаме целия град. Джамията е извънредно голяма и великолепна сграда, изградена само с хубави каменни блокове, а отвътре с всякакви пъстри мрамори и серпелин. Построена е от италиански роби със средства на султан Селим.

След като разгледахме тази джамия, което костваше на моя милостив господар към 5 талера, и се върнахме пак в странноприимницата, дойде една туркиня при моя милостив господар и доведе със себе си една 50 и повече годишна унгарка. Тя молеше той да я вземе със себе си, защото искала чисто и просто да се върне пак при християните, а не да стане мюсюлманка. Понеже ѝ служела старателно, тя ѝ дала освободително писмо, което моят милостив господар одобри.

Тук, от Адрианопол, моят милостив господар върна пазарените в Цариград дотук пет коли и 23 товарни коня за неговите вещи и им плати нещо малко над 58 талера. Вместо тях той нае десет български каруци и даде на всеки каруцар до Белград по 11 талера без ядене и пиене. Те обаче се прехранват с хляб и чесън или каквото получат друго. Всеки имаше на колата си три коня, впрегнати един до друг, които нощем пускат да пасат. Освен това всеки ден се харчеха най-малко 16 талера. Когато вече бяхме готови за път и закусихме, тукашният субашия подари на моя господар един пояс за оръжия. струващ 25 дуката, и пожела той да съдействува пред господин оратора в Цариград и пред бъдещия посланик, който ще донесе данъка, неговият син да получи парично възнаграждение. Това посланикът му обеща.

След закуска отпътувахме за Мустафа паша киприоси. — което на немски значи Мустафа паша мост²³, и към икиндия, т. е. след 3 часа, пристигнахме там, което прави три големи или три и половина мили. Между това селище и Адрианопол няколко турци докараха на кон при нас един пленен баварец, който не можеше да говори и на нашите хора, които го разпитваха, почти нищо не отговаряше. Излезе, че били в Хърватско

и прекарвали провизии на едно място, но били заловени от неколцина турци. В замяна на това господин Христоф Унгнад също разбил турци. След това тук бяха докарани на коне две млади хубави момчета от рударските места, на едното баштата е ковач на сребро в Неншиц. В това селище турците донесоха четирима други, между които един дърводелец [514] или столар, който беше вече оценен на 300 флорина. Когато обаче чуха, че той умее този занаят, оставиха го да бъде изпратен за Цариград.

Пленници християни, вързани с въжета, карани към Цариград (С. Швайгер, 1577 г.).

Това селище се дели на две части от един дълъг каменен мост над река Мерич или на български Марица. В частта откъм Адрианопол Мустафа паша наредил да построят една джамия, керван-сарай и други пристройки, много занаятчийски дюкяни и такива на търговци на дребно, всички покрити с олово. В тях живеят само турци, а и ние сме ношували тук. Отвъд реката и този дълъг мост, който също Мустафа наредил да построят и от който цялото селище носи името си, живеят само гърци и българи; имат ниски малки къщички и продават доста хубаво вино.

От Адрианопол дотук е хубаво равно поле, покрито с ниви, а от двете страни една приятна, но не висока планина. В нейното подножие край споменатата река са наредени няколко хубави села.

На 15-и доходме в Харманли, едно малко лошо турско село; къщите му са покрити със суха трева. Там има един доста голям керван-сарай, построен също от Мустафа паша, но не е място за престой, както досега.

Тук земята е по-дива и край по-голямата част от пътя между Свиленград дотук е гориста и планиниста, но има и доста ниви.

По пътя насам в шубрака срещнахме към 70 нещастни пленени хървати, вързани заедно с вериги, също и няколко жени на коне. Един стар турчин яздеше зад тях; те всички му принадлежаха и той ги продаваше кога и как можеше. Моят милостив господар и господин Ауер им подариха 2 талера.

На 16 сутринта станахме към 12 часа и по един неприятен път из храсталаци и шубраци и с високи планини от двете страни доходме към 1 час след обед в Семисче²⁴. Това е малко село, с лоши къщички направо на земята, покрити само със суха трева. В него живеят само българи. По пътя край един поток стигнахме до друго село. Там българските жени имат обичай, щом видят да идат чужди хора, излизат на групи от селото и носят хляб като малки пити, които те наричат погачи, и ги продават на чужденците; други носят мляко, месо, риба и каквото имат. Украшенията им се състоят в това, че ушиват ръкавите на ризите си с червена груба коприна или конци, пръстите им са пълни с пръстени, на ушите слагат аспри и обици, а около шията нанизи от аспри и сини камъчета.

Семисче се намира в хубава приятна долина, през която тече богата с риба рекичка, а оттук страната начева да става пак приятна и хубава. Тук имат една малка дървена черквица извън селото, която им е изгоряла и е останал само олтарът. В него кръщават децата си и благославят сватбите си, но не могат да възстановят черквицата си. Свещеникът им е в едно друго село.

Надвечер един българин ми каза, че един свещеник често трябва да служи на 6, 8 и 10 села; тогава близките села се събират заедно на черковна служба.

За кръщаване на дете те трябва да дадат на свещеника най-малко 2 или 3 аспри; за венчаване, ако невестата е мома, плащат 12 аспри, ако е вдовица — 24; а на спяхията или чауша, който тук държи свой тимар, дават също за всяка сватба най-малко 34 аспри.

Така се оплакваше много още там простият човек, че от непродължително време техните свещеници държели строго никой да не влиза във втори брак и никой да не се жени след смъртта на първата му съпруга. Когато един вдовец или вдовица стори това без знанието [515] и волята на свещеника, те биват глобявани с много пари. Искан ли обаче от свещеника някой позволение, трябва пак да даде пари, пък и тогава не позволява това с удоволствие. Също както в Цариград, не признават

много бракове, третият брак свършено отхвърлят. Заради това в това село видяхме още млади жени, които въпреки това са вдовици от 30 години, защото се женят от 12—13-годишна възраст.

Жителите казват, че не знаят какво прави свещеникът при литургията; той не ги учи нито „Отче наш“ или „Десетте заповеди“, нито пък нещо друго. Така че между хиляда никой не знае тези неща; единственото, което знаят, е, че са християни. Но за постите той държи много строго, та в забранено време никой да не яде месо.

Когато някой умира, трябва пак да се дадат пари на свещеника. Така от имота на умрелия се вземат 5, 6 или 8 талера, ако е бил заможен. Когато оплачат достатъчно мъртвеца, изядат тези пари и пак се развеселяват помежду си. Също и на техните големи празници се събират и когато службата свърши, се веселят и хвалят бога и светеца, чиято памет празнуват. Особено почитат Дева Мария и своя покровител Св. Никола.

Те обработват само толкова ниви, колкото да се прехранят и да си осигурят насъщния хляб; отглеждат много добитък, крави и волове, защото имат твърде хубави пасища, жито, пшеница, ечемик и пр. Нашите хора ловиха тук риба.

На 17-и изминахме четири пълни мили до Конуш²⁵, едно турско село. Сутринта станахме преди 3 часа и стигнахме тук чак след обед в 3 часа.

От Семисче дотук страната е прекрасна и плодородна, повечето равна, малки долини, черноземи и хубава плодovitа земя, но твърде голяма част от нея стои пуста, защото не се обработва. Казват, че когато се заемат да обработват много, турците им го отнемат, та затова работят само за насъщния хляб и сеят само толкова, колкото да се прехранят една година. Освен това държат много добитък. По пътя стигнахме в българските села Каяли²⁶ и Папазли²⁷, около които тече един голям поток.

Пътят този ден беше хубав и приятен поради равнинната местност, която беше над три мили дълга и широка, а от двете страни заградена с планини. Тук отляво започват много високи планини, които отделят Македония от една част на Тракия и България. От дясна страна се издига една друга висока планина, а долу тече реката Марица. По средата между тези високи планини се простира пак хубава равнина с малко възвишения. При Папазли има и хубави лозя.

Конуш е едно малко турско село и там няма християни. Над рекичката има един хан, покрит с олово, до него една джамия или черква, която има голям преден двор с приятна студена чешма с къщурка, до която се слиза едно стъпало надолу. При тази джамия се раздават на чужденците и бедните ориз и хляб. Нашите хора ловиха тук раци.

На 18 сутринта към 3 часа потеглихме и към 10 часа при-

стигнахме във Филипополи, разстояние — 3 мили. Пътят дотам е приятен, и равен, голямо плодородие, много приятни рекички, особено река Марица, която е доста широка, а наоколо има много села.

Градът е доста голям, разположен е почти в кръг, няма стени. Къщите на турците и гърците са лоши и, както в Цариград — ниски. На изток се издигат 7 хълма, но около тях иначе е чудесна равнина. Трите най-високи хълма изглеждат, като че ли някога са били заобиколени от една стена, за която свидетелствуват още някои останки, а откъм изток има още едни врати; изглежда, че това е било малък град. Върху първия хълм се вижда още една цистерна и порутена стена, която, изглежда, е обхващала най-важната част на [516] двореца. Оттук се открива прекрасен изглед към равното поле и река Марица. Този хълм се отделя от втория с една долина, в която живеят повечето гърци. Върху втория хълм има скали, по които може да се открият още следи на куршуми от пушки. Върху единия има изсечено място за сядане, обърнато към Македонските планини²⁸, където трябва да са седели царете Филип и Александър²⁹ заради прекрасния изглед, защото тук човек има пред себе си хубавата зелена равнина, градините за разходка и нивята чак до високите планини, от които извира безброй извори и потоци. Тук има един особено обилен извор, от който, изглежда, Филип е изкарвал водата на хълмовете в града, които с изключение на един са били лишени от вода. Под този втория хълм има една много стара гръцка черква, в която се виждат няколко изображения с издраскани лица, също и един престол, но с развалена горна част и устои. Там се намира и един камък с гръцки надпис, първата дума е 'Αυατή, другите обаче са отчасти издраскани, отчасти заличени от старинността си. На третия хълм се намира една стара гръцка черква, на която са изписани св. Елевтерий и други светии, а отвътре също — една цяла гръцка процесия или обхождане. На нея първият носи на главата си хляба, завит в кърпа, а пред него вървят двама с восъчни свещи; двама други носят две кръгли плоски табли, четвъртият — един потир, покрит с кърпа; петият носи кандило. Над всичко това има написано нещо, откъм юг „Господ Саваот“, откъм изток „Свят, свят, свят“, откъм север и нататък нещо друго.

Долу под този хълм е митрополитската, или главната черква. Аз с господин Якоб Райнер, господин Ахил французинът и майстора Георги Часовникарят влязохме в нея. Митрополитът беше в Цариград, но неговият нотариус ни показа всичко. Първо споменатата главна черква, наречена „Св. Марина“, но в нея няма нищо, което да не се вижда и в други гръцки черкви. Той ни каза, че черквите тук са осем: 1. Тази на „Св. Марина“, която светица е изобразена над черковните врати; 2. „Пресветия“, 3. „Св. Константин“; 4. „Св. Георги“; 5. „Св. Спас“; 6. „Св. Ни-

кола“; 7. „Св. Архангел Михаил“ и „Св. Димитър“. При това митрополитът и трима други свещеници, които служат ту в една, ту в друга черква, но най-вече в главната само те имат право да служат в другите черкви в деня на празника на светеца, името на когото носи черквата. Жилището на митрополита е представително и хубаво, заградено е със зид и е обърнато към Македонските планини. Зад оградата има хубава градина, хубави приветливи стаи и един дълъг салон със завеси като рибарска мрежа откъм планината. В стаята на самия митрополит не видях книги, но прекрасни икони, особено на Спасителя на кръст и други, които той сам изписва. До него има своя стая и нотариат, но и в нея няма книги, а само различни оръжия, каквито са нужни на един военен — копия, сулицы, саби, лъкове и пр. Той ни почерпи с ракия, защото гърците, турците и тукашните селяни имат обичая сутрин рано да си пийват ракия. Аз го помолих да ми запише своето име и това на митрополита или да ми го даде написано, но този нотариус толкова знаеше, колкото и споменатия митрополит и затова заповяда на своя момък, но и той все толкова знаеше, както се вижда от моя бележник.

На четвъртия хълм няма нищо за виждане. Петият има две гробници една до друга [517], които са направени под земята и са засводени с печени тухли и които ми напомниха за двойния пъкъл на Аврама. На този хълм има също едно кладенче и една къщичка или къшк на един турчин. Шестият хълм е малък и има долу откъм планината една четириъгълна яма, изсечена в скалата. Седмият има също един кладенец и една гробница, която, както и споменатите две по мнението на тукашните люде са били гробници на големи господари. Зад този хълм отвъд моста султанът държи една градина и обор за камилите си. В целия град има само 250 християнски, но много турски къщи поради хубавото разположение на мястото тук.

До града от изток има много хиляди доста високи могили, насипани от човешки ръце. За тях хората казват, че там са станали много битки и където е паднал някой виден мъж или храбър герой, неговите войници са му издигнали за спомен такава могила. Настрани от града откъм Македонските планини има доста много лозя. Дълъг дървен мост през реката Марица води за нашия керван-сарай, а при него има и една малка турска джамия, построена от един главен кадия или съдия. При нея всяка вечер се раздава на сиромасите, също на всички турски духовници и ученици или „талисмани“, каквито там има много, милостиня ориз, ечемик и хляб. До тази джамия се намира и един турски манастир, в който учениците имат свои килийки. Там живеят и неколцина дубровничани, които ни подариха салата и други неща и нашият господар ги покани на гости. Моят милостив господар тук си купи един кон за 102 талера. Около града има малко мочурливи места.

На 19 привечер отпътувахме от Филипопол и сутринта към 7 или 8 часа пристигнахме в Татар Пазарджик. Пътят натам е хубав и равен и има хубави нивя. По пътя минахме една малка рекичка, до която отдясно се намира малка горичка. В нея имаше към 40 конници арнаути. Когато двама наши каруцари малко понзостанаха, те ги нападнаха. Щом обаче нашите чуха виковете за помощ и други препуснаха назад, арнаутите ги оставиха. Те носят копия и малки сулицы и вървят след Мустафа паша в Персия, та ги срещнахме много навсякъде.

Татар Пазарджик на немски ще рече „Малък татарски пазар“, „базар“ значи тържище или голям площад, а „джик“ — малък. Това е голямо тържище или селище и е отдалечено на три мили от Филипопол. В него има малко търговски магазини или търговски складове, но повече стоят празни. Там има само 30 християнски къщи, които нямат никаква черква, нито свещеник, а когато трябва да кръщават деца или да венчават, довеждат свещеник от Филипопол или от другаде.

На 20 привечер отпътувахме, но недалеч от градчето, където има много градини и пусти къщи, в тях на господин Ауер се случило едно колело на парчета, та ние трябваше дълго да чакаме, докато донесоха друго. Само два или три часа след това се случило друго колело, та трябваше да връзва с въже. Много хубаво беше, че се намирахме в равнина, изпълнена с градини и лозя. Тук почти свършва равното, хубаво поле, което започва от Филипопол и е заградено от двете високи планини. Все пак има хубави приятни лъки, градини и поточета, които се редуват, има едно или две-три села и на запад започва планина. По нея трябваше да пътуваме няколко часа. По нея има малко лозя и само ниски шубраци и храсти. Горе между два върха се намира едно българско село, в което няма никакъв турчин, но живеят само християни. Пред него се намира една стара зидина, където българският деспот Новак Дебели³⁰ уж е имал своето седалище [518]. Това място е нещо като ключ и порта за България и граница на Тракия. Турците го наричат Асарчик (Asarzuck), българите — Ветрен (Vedreno) което на немски ще рече „постоянно изложено на вятъра“. Намира се както споменах между две високи планини и има един свещеник, който има библия на илирски или славянски език. Селото има още трима дякони и четири черкви, първата „Възнесение Христово“, втората „Св. Илия“ и третата „Св. Георги“. В последната аз влизах, тя е една сграда, построена от дърво и оковани греди в стила на гръцките черкви. Тя има две части: първата, най-святата или олтара, в който дъските по стените са изписани с икони на дванадесетте апостоли, чиито имена стоят написани с хърватски (славянски) букви отгоре, на Христа, на Благовещение, на св. Георги и малко още други; втората, външната част на черквата, свещеникът чете литургията. Четвъртата черква е „Св. Тома“.

Това село, както и другите села в България принадлежат на печките митрополити. Техните свещеници учат повече в София, където имат едно хърватско училище.

Когато свещеникът кръщава дете, бащата и кръстникът — той може да бъде само един, и то мъж — всеки от тях дава на свещеника по две аспри.

Наказване на осъдени в Турция чрез окачване на ченгел (С. Швайгер, 1577 г.)

Причестяват се също като гърците. Богослужението извършват на хърватски език, от който простият човек не всичко разбира, всяка неделя само в една от онези черкви подред. Простият човек знае „Отче наш“ и „Символът на вярата“ на техния език, както ми разказа един българин в присъствието на господин Ауер, който тогава ми беше преводач, но не и „Десетте заповеди“.

Бедните хора ежедневно са измъчвани от пътниците, на които трябва да донасят сено, ечемик и други неща, а турците им заплащат едва наполовина. Първоначално те не искат да дават нищо, докато не ги ругаеш и биеш, защото не се доверяват. Те имат помежду си един надзирател, когото турците наричат кехая или хофмайстер. Както във всички християнски села на всеки, който пристигне, така и той тук трябва да достави сено, трева, ечемик за конете, хляб и други продукти за хората. Те са задължени нощем да плазят вещите на пъти-

ците пред ханищата, а денем трябва един постоянно да язди напред, да показва пътя и да казва къде той е хубав или лош. Където пътят е лош, един трябва да върви с колите, за да ги придържа. Това трябва да правят и всички останали християни. Чаушът взема от всекиго залог — дрехата му, кирката, лопатата, секирата, софрата за ядене или друго от покъщнината му. Той изчаква един или друг и който не дойде или избяга, загубва залога си. Мнозина наистина го оставят и избягват. Това е един робски и крепостнически народ, който нищо не върши доброволно, първо ги удрят и бият и тогава тичат и бягат да донесат, каквото се иска, но предварително не правят нищо с добро. Пък и чаушите или другите турци ги бият здраво. Но там, където българите знаят сигурно, че ще изкарат пари, донесат за продан пред чужденците и минаващите пътници хляб, сметана, сирене, кисело мляко, понякога също и свинско месо, понеже държат много свине. Тук при Ветрен видяхме за пръв път ягоди. В Цариград ги няма освен в градината на султана. Привечер българските работници между двете планини весело пееха едни срещу други в хор и преди едната партия да свърши, другата започваше.

Тук дойде при нас господин Фирингер с пощата от Виена и донесе писма от нашия император до султана и пашата със следното съдържание: Ферат бег в Босна е причината за това, че данъкът не пристига толкова дълго време; също и много други нападения на турците, които са причинили големи щети в рударските градове, в Хърватско и в Унгария; всичко това едно след друго се разказва и разяснява, [519] а също, че е измислица това, което турците се оплакват от нашите. Що се касае до това, което някога нещо е станало от наша страна, то то не може да се сравни с големите щети, които вършат турците; така че нашият император иска такива насилия занаят да бъдат прекратени, а злосторниците да бъдат наказани. Освен това господин Фирингер разказа, че господин Фернбергер, висшият наместник в Хърватско, с 1500 души, повечето стрелци на коне, разбили 3000 турци, 900 от които отчасти избили, отчасти заловили. Нашите искали да снабдят с храна едно селище. Турците ги причакали, което нашите схванали неправилно. Ферат бег също искал да се присъедини към тази дружина, но когато научил, че те вече са разбити и че Фернбергер се върнал, и той също се върнал обратно.

Моят милостив господар ми даде да прочета препис от императорския декрет, който той получи тук с другите писма, че се забранява на проповедниците лутерани занаят да проповядват във Виена. Господин Опиц каза също, че главният лутерански проповедник там е бил извикан пред императора, за да даде сметка за своето учение и дейността си.

На 22 сутринта след съмване пътувахме от Ветрен през една висока планина все из гора. Когато се изкачихме горе,

видяхме под нас една доста дълга долина, която беше покрита с голяма гъста мъгла като облак, а горе при нас беше ясно и много хубаво.

В тази гора аз прочетох писмените известия до моя милостив господар от Виена и какво става там по религиозния въпрос³¹...

[520] Междувременно пристигнахме след три големи мили в Капидервенд³², едно християнско българско село, където в долината, намираща се между две високи планини, видях една висока порта, иззидана от печени тухли, а долу в основите — от големи дялани камъни. Там закусихме и оттам пътувахме до Ихтиман (Hihtimon), едно малко тържище, в което живеят повече турци и малко българи, които също нямат черква. Ние спряхме при една турска джамия, където се раздава на бедните и чужденците, пристигащи тук, чорба, сиреч ориз и хляб.

На 23 сутринта към 3 часа потеглихме от Ихтиман през една равна приятна долина, в която от двете страни имаше лозя. Тя скоро свърши и ние през една тясна долина сред горите скоро излязохме в едно равно плодно поле и стигнахме до едно българско село Акклисе или Аладжа клисе³³, където закусихме горе в селото до една чешма. Тук християните имат една хубава черква, покрита с дървени капаци, но по това време свещеникът беше в София и не можах да вляза в нея. Тук хората имат хубаво вино, много рогат добитък и свине.

Оттам пътувахме през едно равно поле и стигнахме до една открита лятна къщичка, където е погребан един емир или един потомък на Мохамедановия род със зелена чалма, убит на това място. До нея седи един беден човек, който събира милостиня от минаващите. Оттам пътувахме през един храсталак, където на две места срещнахме стражари, които биеха тъпани и заедно с това подскачаха. Те са поставени с цел, ако някога разбойници нападнат пътниците, те веднага да съобщят за това в съседните села.

Скоро пристигнахме пак в една чудно красива, дълга и широка равнина, с ниви, ливади и отлични пасища, а също и много села, разположени близо едно до друго. След това видяхме и град София, но поради голямата горещина не можахме да влезем в него, а пренощувахме в Казичене (Casidscham) на 3 мили от Ихтиман, едно малко българско село, което принадлежи на един чауш, в чийто двор също почивахме. Това беше нещо като благородническо имение, вътре имаше голям просторен двор с голяма конюшня. Чаушът имаше също много крави, волове, коне, малки жребчета и кончета, както и една хубава градина в двора и една къща в нея, в която живееха жените му. В това село има и няколко еничари, а християните имат една черквица пред селото на един хълм.

На 24 пътувахме на разсъмване 2 мили към София през приятни хубави жита и пасища, които от двете страни се пре-

сичат от много потоци. Градът е едно неукрепено селище, доста голямо. Къщите са покрити със сини капаци. В него живеят много дубровничани и повече от 300 евреи, които имат свои немски, италиански и гръцки училища, но повечето говорят немски. Държат много пленени християни, особено жени, които правят също еврейки.

[521] На 26-и бях с нашия Йоахим Айнкойфер при митрополита. Той е един чудесен дружелюбен мъж, по външност приличащ на патриарха. Главната му черква е „Св. Марина“, покрита със свод и изцяло изписана, иконописта ѝ е подновена. До вратите на олтара лежи в един ковчег тялото на св. Стефан, който е бил един български цар, който бил станал монах. Ръцете му са оставени открити, но лицето и останалата част на тялото са закрити. На гърдите му стои една паничка, гдето хората, които го гледат, пускат аспри. До нея гори една свещ.

При тази черква има едно българско училище и още едно друго в града, където учат момчетата да четат. Те нямат тук гръцки училища, но в тези две училища възпитават повечето български свещеници. Българите и гръците ходят тук в една и съща черква, понеже имат еднакво богослужение и когато присъствуват много българи, литургията се чете на български език.

До къщата, в която ние бяхме настанени, стои една висока кръгла кула, която чак до преди 40 години е била черква на българите, но турците им я отнели и я превърнали на мечет или турска джамия. Иначе тук има 12 свещеници, както и 12 черкви. 1. Споменатата главна съборна черква „Св. Марина“; три черкви „Св. Николай“; две „Св. Параскева“; 7 *Κορνηή* черква „Исус Христос“ или „Господня черква“; 8. „Св. Архангел Михаил“; 9. „Възнесение господне“; 10. „Пресветият“; 11. „Св. Йоан Предтеча“; 12. „Св. Лука“. Иначе на този митрополит принадлежат повече от 300 села или черкви. И тук има една малка търговска къща или безистен, където получих 21 езически монети.

Днес вечерта отпътувахме от София, за да използваме хладината, но скоро се затопли, вдигна се силен вятър със страшни светкавици и веднага след това дъжд. Светкавиците идваха добре за нас, иначе нищо не ще можехме да виждаме. Пътувахме същевременно по доста равен път през плодородни, обработени и необработени земи.

На 27 на обед пристигнахме в Драгоман, което в превод ще рече „Преводач“, на 5 мили от София, едно малко българско село до една малка планина. Турци в него не живеят. То принадлежи на Мехмед паша. Горе в селото има хубава чешма, а на съседната планина една черква „Св. Георги“, която е изградена от камък и е покрита с дърва. Пред олтара ѝ има няколко икони — на св. Георги два пъти, възнесението на св. Илия и на св. Николай (тези три икони аз намирах във всички български черкви), на св. Дева Маря с младенеца Исус. До вратите на

олтара Благовещение на св. Богородица, на св. Архангел Михаил, Разпятие Христово и др. В олтара има един каменен престол, а отляво един друг, по-малък, където поставят потира, а свещеникът поставя остатъка от причастието или го изпива. Потирът тук е дървен и в него има малка гъбичка, за да го подсушава. Има също една месингова лъжичка, с която свещеникът подава причастие на хората от потира. На същото място стои и един железен четириножник, който те поставят върху дървено блюдо, за да се съхранява нафората в него. Също и дървената табла, на която поставят нафората по време на литургия, и накрай две нечисти кърпички, за да изтриват устата, когато подават причастието. До тази черква се намира и гробището на българите, където те засаждат на гробовете на близките си приятно миришещи цветя. Тук видях един гроб, заграден с ограда, до главата със забит кол, на който имаше женски коси и венец от цветя. Изглежда, беше на мома.

На 28 рано пътувахме през нивя и скоро стигнахме в една тясна клисура. Там пътувахме доста време по каменлив път между две високи планини или скали из една [522] тясна долина, през която тече един поток. След това от тази теснина излязохме в едно хубаво, широко, голямо и равно поле, което обхваща няколко мили и отвсякъде е затворено с високи планини. Там скоро стигнахме до една чешма, над която се намира Цариброд, едно малко българско селце. То не се вижда, но християните идват тук насам и донасят, както е обичаят в България, за продан погачи, ягоди, сирене, мляко, масло и други неща. От тази чешма продължихме да пътуваме напред все из също такава хубава и плодородна земя и към 3 или 4 часа след обед пристигнахме в Шаркьой или Пирот, както българите го наричат. Това е голямо пазарно селище и има доста хубави затворени (с висока ограда) къщи. В него живеят няколко чауши и повече от 150 спахии, които обаче не ходят на война, освен когато румелийският бейлер-бей сам отива лично.

Ние пренощувахме до една джамия в един широк двор. Двама видни турци бяха на вечеря у моя милостив господар и му поднесоха някои ястия. Единият поднесе и на господин Ханс Ауер, понеже той беше настоявал пред посланика в Цариград господин фон Синцендорф той да се застъпи синът на този турчин да стане спахия. Освен това турчинът му подари две хрътки, един кон и освен това пари. Тук има малко българи, които нямат черква.

Извън града е имало една крепост, от която стоят още четири високи яки кули, оградени с околоръстна стена. Християните разказват, че тук е било жилището на Милош Кобилич³⁴, който е убил турския султан Мурад, и то още дава вид да е било някога важно място в България и да са живели тук князе. Край него тече една доста голяма река и в нея се вливат много други извори от планината. Наоколо се простира една хубава

равнина с жита, а отдясно една височина с лозя, макар че този път на пазара нямало вино, но го карали отдругаде. Тук има също и приятни градини.

На 29 рано сутринта бяхме на крак, пътувахме из равна земя и виждахме по планинските склонове отстрани лозя, както и няколко села. После започнахме да се изкачваме по една висока и приятна планина и щом се изкачихме горе, видяхме от височината надолу една чудесно хубава и приятна долина, няколко мили дълга и широка, покрита с ниви, овощни дървета и с една богата на риба рекичка. Почти в подножието на планината се намира едно българско село Куручешме, което, както и преди споменатият Пирот принадлежи на Синан паша в Цариград. Християните тъкмо празнуваха празника на св. Петър и Павел и аз дойдох точно на литургията. Черквата се казва „Св. Георги“ и се намира на една височина между дърветата. Пред вратите ѝ, както пред всички други гръцки и български черкви, има много пейки и дълги маси. Черквата е тясна и по време на литургията вътре стояха само няколко старци, а жените всички бяха вън, като едните и другите бяха без всякакво внимание и набожност, но си приказваха помежду си, както правят на площада. Литургията изпълняваха само свещеникът в олтара, който малко се виждаше, и клисарят пред него отвън, който му отговаряше.

Първо те пееха заедно на два недобре съгласувани гласа, единият в олтара и клисарят пред неговите врата. След това пее свещеникът снишаваше глас, така че нищо не се чуваше, или пък четеше там скрит откъс от литургията. Това той правеше често. После повиши глас, та да се чуят няколко думи, и клисарят пак му отговаряше и пак започваше да пее. При това този, който беше вън от олтара, пееше, а този, който беше вътре, четеше съвсем тихо от служебника. След като продължиха известно време това пееие, отчасти общо двамата, отчасти само един, също [523] високото и тихото четене, свещеникът взе таблата или блюдото с хляба, който беше покрит с някакво платно, на главата си, а потира в ръката си, излезе с тях от олтара в черквата, народът се наведе чак до пода и се кръстеше, докато той заобиколи през другата врата. След това той разкади към престола и към народа и приготви причастието. В дървения потир той сипа една пълна кана топло вино, хвърли две големи парчета хляб вътре и направи с това **кръстен знак**. После събра с месинговата лъжичка останалите трохи от блюдото или таблата в потира и размеси хляба и виното, целуна престола и застана известно време с наведена глава, като че се молеше. След това поднесе три пъти последователно потира до устата си, като че ли го опитва в къщи? След това доля от една стомна със студено вино и взе потира и една бяла кърпичка в ръка. Свещеникът застана с него между двете врати на олтара и даваше на всеки един от присъстващите по една

пълна лъжичка от потира, като те вървяха един след друг. Който минеше пред свещеника, му целуваше ръка, хващаше кърпичката пред себе си, за да не падне нищо отстрана, изтриваше устата си от кърпичката, целуваше повторно ръката на свещеника, вземаше веднага след това *αὐτὸσφύ* от клисаря, който стоеше близо до вратата на олтара, целуваше и нему ръка и излизаше. При все това всичко завърши твърде неприятно. Някой питаше свещеника кога да дойдат при него и да вземат причастието, нещо се смееха с него и си говореха помежду си. След това той им подаде причастие и те пак говориха известно време с него. Накрая някои донесоха две-тригодишни деца, на които той даде причастие, и аз видях как едно от децата го повърна.

След като привърши причестяването, свещеникът занесе потира и това, което беше останало в него, на една странична пейка и го изпи до дъно с лъжичката, както аз ги изброих, общо 10 лъжички. До престола имаше още една доста висока каничка, пълна с вино, което той изсипа в чашата, разклати го и също го изпи, а след това изтри чашата чисто с гъбичката.

Когато всичко беше свършено, едва тогава започна веселието. Те принесоха хляб, вино и пресни плодове, които стояха в много стомни и паници в черквата и свещеникът ги благослови. Те нарязваха хляб в глинени паници, сипваха вино отгоре и така изяждаха всичко, едни в черквата, а други се разположиха навън около нея, и така ядоха и пиха общо.

Свещеникът не живее в това село, но идва тук от едно друго място. Когато искаше да си замине, дойдоха при него, целуваха му ръката и му дадоха няколко хляба, които той взе със себе си за в къщи. На мен ми подариха също два хляба. Видях също, че някои му даваха и аспри при причестяването.

В тази черква имаше към 8 книги на илирски език, като Библията, Псалтира и други. Черквата е украсена също с икони, особено с образа на Христа, с надпис *ΙΧΧΣ παντοκράτωρ*³⁵. Също иконата на Дева Мария с младенеца Христос, на св. Георги, на св. Николай, на св. Илия, Възнесение и пр.

Свещеникът имаше една бяла одежда за службата и една друга отдолу. Той е подстриган по гръцки, както българите си оставят по гръцки начин дълга коса отзад, а отпред се подстригват късо. Иначе той се облича като другите българи, само че носи на главата си една попска калимавка.

След яденето момите играха хоро и пяха в хор, винаги две по две заедно, пристъпваха все напред в един кръг наоколо. Казват, че така играят цял половин ден.

Жените имат един странен накит на главата, който беше като една [524] широка паница, ушита от сукно и отвън наоколо окачена с малки миди, сребърни тенекийки, пера и други странни неща.

Недалеч от това село в полите на планината има един манастир, наречен „Св. Димитър“, с петима калугери, които дър-

жат едно българско училище и учат да четат и пишат и други, също да пеят българска литургия. Един от тях е и тукашният дякон. Край това село тече една богата на риба река.

Днес към 10 часа през нощта станахме и на 30 [юни] след обед стигнахме в Ниш, отстоящ на 5 мили. Пътят ни беше лош, минаваше почти само през гори, храсталаци и планина. По пътя срещнахме едно бедно българско селце и край него една хубава чешма, където закусихме. Там планината свършва и пак се показва една чудесна, хубава, просторна равнина с овощни градини, ливади и оризови ниви, хубава рекичка и няколко села вдясно.

Отдалеч Ниш се вижда много добре, разположен е чудно хубаво, вижда се надалеч и широко. Има и една река, която тече край града. Сега градът е съвсем открит като тържище, но разрушените му стени се виждат още. Над реката минава един дълъг мост.

Ние почивахме в сарая или двореца на някой си Хамза бег, който е бил при Юла и е отвялякъл толкова унгарци с жените и децата, че с тях е заселил две села край Ниш. Те не са недоволни от това. В този сарай има една не съвсем завършена джамийка, а до нея един мавзолей, в който той е погребан.

В града живеят малко християни и те са сърби, защото тук свършва България и започва Сърбия. Те имат една нова черквичка, направена от дърво и покрита с големи каменни плочи. Украшена е с икони, както гръцките и българските черкви, но без надписи над тях, написани с хърватски букви. Има само един свещеник. Подчинени са на [митрополита в] Печ. Турците имат тук към 6 или 7 джамии. Тук живее един войвода или управител, също и неколцина военни. Има хубаво и евтино вино.

До една турска джамия лежи една доста стара четириъгълна колона с латински букви, които не можах да разчета. На най-горната ѝ част има две букви, раздалечени една от друга, именно: Д. М. Изглежда, че е била издигната като паметник в чест на някой римлянин.

В града има няколко търговски дюкяна и живее само един дубровничанин със слугите си. Както и в София, и тук е имало една крепост извън града.

Бедните християни са измъчвани много тук.

Вечерта на 1 юли, защото този ден останахме там и малко си поотпочинахме, дойдоха много българи от жътва от полето и пееха своите обикновени песни с припяване.

На 2 юли още със съмване бяхме накрак и пътувахме по равен приятен път из обработени и необработени земи с малко гори, а също и доста дълго време край река Нишава. Към обед стигнахме в едно селце, наречено Спахикьой, което носи името си от спахиите, които, както и 8 еничари живеят в него. Те съвсем изсмукват бедните християни, които са съвсем малко и нямат нито една черква или свещеник. Там има един нов кер-

ван-сарай, покрит с олово, и една богата на риба рекичка. Ние пренощувахме в една спахийска къща.

Станяхме наново през нощта към 12 часа. Пътувахме по доста отегчителен път през много гъсталаци, планини и долини. Изкачихме една голяма височина и стигнахме до едно сръбско село, наречено Руса³⁶, до което се намираше една чешма. То принадлежи единствено на турския султан и поради това е освободено от други тимариоти и кождери. За това [се разказва] следното: Едно време в околната област разбойници ограбили данъка, който нашият император изпращал на султана [525], и го отвлекли, но хората от това село им го отнели и го изпратили в Цариград. Заради това те били освободени от всякакви тимариоти.

Оттам продължихме все по височината през един гъсталак и необработена, слабо засята земя, докато излязохме на открито и горе от височината видяхме надолу голяма и хубава долина, покрита с ниви и ливади. Когато спуснахме половината от склона на планината, видяхме една чешма, направена от камък. Най-сетне слязохме съвсем долу и мина доста време, докато през долината стигнахме паланката Парачин или Патачин.

На 3 юли към обед влязохме в Парачин, една турска паланка, която отстои на 5 мили от Спахийкой. Тя лежи в прекрасна приятна местност, заградена наоколо с хлебородни ниви. Паланката е доста голяма и има приятни градини, в една от които почивахме. Там нашият собствен домакин ни открадна един месарски нож, но след настойчиво увещаване от еничарите го върна пак, иначе щяха да го свалят долу и да си получи заслужените удари. Там живеят само турци и цигани, а наблизко тече една рекичка.

На 4 юли още със съмване бяхме станали и пътувахме през чудно красива, плодородна земя, както и цялата област около Парачин, додето око стига, е една приятна равнина с много жита. Стигнахме до една малка горичка с високи храсталаци. Преди това обаче трябваше да бъдем прекарани през доста голямата река Морава. Там моят господар трябваше да заплати за 6 файтона и 10 мохамедански коли 1 дукат.

След това стигнахме Ягодина, една доста голяма хубава паланка. В нея живеят малко християни сърби, но много спахии и други военни служители. Съвсем близо до нея се намират три села, в които живеят само унгарци, без никакви турци между тях. При тях намерихме хубаво вино.

Същата вечер при нас дойде Петър Хърватинът, курниер от Цариград, и ми донесе писма от господин Бодовиц, господин Швайгер, господин Хакен и двамата господа Цигомален³⁷...

[526] Днес след обед в 1 часа, след като господарят ми изпрати курниера, ние също потеглихме от Ягодина по една висока планина. След това се спуснахме пак в равно поле, като отляво ни остана едно село, заградено наоколо с доста ниви.

По-нататък стигнахме до едно езеро и гора, където пътят беше много лош. Скоро се откри пак равно поле и едно село отдясно до една гора с ливади, а край нея една чешма. Там започна да вали, но не след дълго стигнахме Баточина. Това е малко село, в което живеят турци и християни. Ние пренощувахме в един обор, където иначе стоят коне и крави, но намерихме хубаво вино. Християните там нямат черква, нито свещеник, както е и на много други места в Сърбия и Тракия, но един свещеник обслужва често 5—6 села. Местността наоколо обаче е хубава и като се започне от Ниш, дотук почти при всяко село има приятен поток, където нашите хора ловяха раци и риба. Само полята да бяха обработени!

На 6 юли при самото излизане от Баточина трябваше да изкачим висока планина. На тази височина останахме няколко часа, откъдето, ако се погледнеше наоколо, се откриваха хубави приятни хълмове, гъсталаци и долини, ала навсякъде истинска пустош, нищо обработено и никакви села. Изглежда, преди време тук е било доста несигурно поради пътни разбойници. Оттам пристигнахме в една блатиста равнина, шубрак и край него една река. След това стигнахме село Бююк или Голяма паланка, иначе наричано Ак клисе или Бела църква. Тя лежи на един хълм и е доста голяма, полутурско селище. Там живеят займи или войници, които са се оградил с паланка или висока четириъгълна ограда, измазана с кал, като крепост. Тя е била издигната преди време от Хасан паша против разбойници, каквито са се срещали често край нея из околността. В другата част живеят расци или сърби, които имат пред селото малка черквица и до нея гробище. И там има малка рекичка с риба и раци. Ние пренощувахме в един керван-сарай.

На 7 юли със съмване поехме по един равен и приятен път през шубраци и ниви и стигнахме [527] до Смедерево. Тогава нашият чауш Мустафа още при Ниш беше помолил моя господар, че иска да замине за Смедерево, понеже имал там свой тимар, и че иска да нагости посланика богато. Смедерево е едно малко градче на Дунав с яка стена и крепост с много кули, с доста хубавичък и приятен изглед отвън. Турците казват, че техният султан няма наблизо друго по-укрепено място. Белградският санджак-бей (по това време беше Vурадun Aga, бивш пазител на печата в Цариград) сега живее там. Едва пристигнахме там по хубав и равен път и видяхме съвсем близо да идва срещу нас из полето и малките шубраци един турчин от нашите чауши, който още преди нас беше влязъл в селището, а скоро след това и неговият слуга. Те казаха, че водата е отвлякла всички мостове и следователно ние трябваше да отпътуваме за Колари³⁸, където чаушът вече ни чака. Скоро обаче ни срещна един християнин, който каза, че всички мостове още си стоят. От това моят господар заключи, че има някаква особена причина, заради която чаушът против собствената си предишна мол-

ба ни възпира сега от Смедерево, именно че санджак-бейт не харесва ние да разгледаме това важно селище и да пътуваме извън обичайния път. Господарят отвърна с насмешка, ние се отдалечихме и не щяхме да допуснем чаушът да изпадне в някаква опасност. Така отпътувахме за Колари, отстоящо на две мили.

Това е малко, отвратително селце, в което живеят само турци и там не може да се намери никакво вино, хляб или месо. В селото имаше хубава чешма. Моят господар изпрати слугата на еничара Сюлейман в Смедерево за вино, риба и хляб, който точно след три часа донесе един хубав голям дунавски шаран за 8 аспри. Скоро след него пристигна и самият наш чауш с цяла кола, пълна с продукти, 4 големи хубави дунавски шарана, много кокошки, хубав бял хляб, и всичко продаде на моя господар. С това той наново се отплати и се извиняваше с много думи, че не е могъл да удържи на обещанието си. На това моят господар му отговори, че сам той щеше да се страхува заедно с него, чауша, че това може да му коства главата, и затова той е пожелал да продължи пътуването; също че той му е простил и че не би го тласнал в никакво нещастие.

На пътя там при нас дойдоха трима турски дервиши, единият от които подари на господаря ми една хубава турска лъжица, а той в замяна на това му даде 10 аспри.

Днес още преди вечеря се вдигна голяма и страшна буря, започна да пада градушка на зърна колкото гълъбови яйца, падаха и страшни мълнии, но все пак тук при Колари мина без вреди. Но скоро от Смедерево дойде вест, че там не е валило, а са падали ледени парчета на големина колкото юмрук, които са унищожили напълно лозята до такава степен, че не е могло да се познае дали някога там е имало лозя, понеже всички гижии били напълно счукани.

След вечеря, когато чаушът едва се върна от покупки, той започна пак една мръсотия. Той взе при себе си старата унгарска жена, която моят господар доведе със себе си от Одрин, и искаше да я направи наново робиня, за да му пече ракия в Смедерево. По повод на това моят господар нареди да му направят строга бележка, че издига претенция върху една жена, която е освободена с официално освободително писмо.

На 8 юли със съмване бяхме на крак, пред Колари излязохме в хубави ниви, но скоро дойдохме в гора, която се простира чак до Кючюк, т. е. до Малка паланка. Пътят там беше неприятен, а освен това се вдигна страшна буря със светкавици, мълнии и силен дъжд.

[528] В самия край на гората имаше стража. Ние спускахме повече от половин миля една голяма височина, докато стигнахме в Малка паланка. До нея имаше две големи мили. Ние спряхме извън селото в керван-сарая. Скоро надойдоха хората и ни се заоплакваша какви големи и печални щети им е нанесла вче-

рашната буря. Първо, паднал гръм върху една къща и тя изгоряла заедно с един вол. Второ, няколко къщи, които се намирили до рекичката, били откъснати от водата, която отвялякла всичко. Особено пострадала една къща, която била вдигната из основи, в нея имало осем души и всички се издавили, успяло да излезе само едно малко момиченце. Всички те бяха християни сърби и бяха извлечени вече от водата. Лежаха там на една зелена морава една жена с две деца, една друга с две момичета и един син. Всички бяха облечени в дрехите си, в които обикновено ходят, с техните шити ризи, забрадки и полуразвети коси. Главите им бяха окичени с цветя и благоуханни храсти [босилек?]. Около тях седяха сръбски жени, жалеха ги и ги оплакваха, като пееха своите жални песни на припеви: две или три от тях изпяват един стих, след това други две или три изпяват пак един. След това дойдоха няколко жени, удряха се в гърдите, скубеха си косите, раздираха си бузите, така че кръвта от тях падаше върху умрелите, които те също целуваха. При това при всеки умрял правеха нещо особено. За около един час, докато три от жените седяха около тях, пееха, оплакваха и плачеха, за всички умрели направиха два гроба, широки дотолкова, че в единия положиха трима, а в другия — четирима, един до друг направо върху земята, макар и облечени, покрити с бяло платно. Горе при главите им и долу при краката им бяха подложени дъски, а най-отгоре бяха покрити пак с дъски, така като че ли лежаха в някакъв ковчег или сандък. Всеки един имаше под главата си един зелен чим.

След като бяха положени, но още не бяха покрити, свещеникът изля червено вино на гърдите на всеки и хвърли от четирите посоки на света пръст върху тях. Аз попитах коя е причината за това, но не получих друг отговор освен този: такъв е обичаят при тях. След това те ги покриха с дъски и поставиха навсякъде зелени чимове и забиха до главите им по един дървен кръст. Като беше извършено така погребението, жените и мъжете, млади и стари, стояха далеч от гробовете в кръг, свещеникът се приближи до главите на погребаните, прекръсти се няколко пъти над тях по православен начин, прошепна няколко думи, което сториха и всички присъстващи. След това се разотидоха по домовете си.

Свещеникът беше облечен като всеки друг сръбски селянин, вървеше с боси крака до над коленете. Отличаваше се само по това, че носеше на главата си една попска шапчица и дълги коси, спускащи се чак до рамената.

Мъжете и бащите на тези нещастни жени и деца не бяха в къщи, а работеха в Пеща на пръсната от взрив крепост.

Това село е разделено на две части от един голям поток. В отсамната част има керван-сарай и сръбски къщурки, покрити със слама и тръстика. Това са бедни, зле измъчвани от турците люде, които трябва да работят без прекъсване, защото

турците са празни безделници. При все това християните въпреки цялата си работа и мъка, едва получават от тях насъщния си хляб.

Другата част на селцето откъм Белград лежи на един хълм, на който живеят само турци и войници. Това е приятно място, покрито с дървета. Къщите му са покрити отчасти с дървени капаци.

На 9 юли потеглихме оттам тъкмо при изгрев слънце, пътувахме само през гора и необработена плодородна земя. Пътят не беше хубав, понеже валеше. [529]. Обаче още на една голяма миля пред Белград започва една хубава равна област с хълмове и малки долини, додето очи стигат, на всички страни само ниви и лозя. Там веднага се открива един нов свят, така че щом човек излезе от горите и шубраците, отвсякъде всичко става прекрасно, приятно, радостно и хубаво там, където Дунав и Сава, две прекрасни реки, идващи от различни места, се сливат тук, а над тях се вижда прекрасна равна област...

ИЗВЛЕЧЕНИЯ ОТ ДНЕВНИКА НА СТЕФАН ГЕРЛАХ

[Корупция при султанския двор]

[31] Когато турският султан води войни, от това той само се обогатява; той предписва на всяка провинция, че трябва да му изпратят толкова и толкова пари за кораби и военни разходи, а също да му изпратят толкова и толкова хора за гребци и военна прислуга. На всяка провинция се определя дадена сума. Ако някой, който подлежи на война, не желае лично да отиде, трябва да даде толкова пари, колкото са нужни на един войник за половин година, или да му поеме разноските. Така че турчинът [султанът] не използва и половината от онези пари, които събира под претекст за разходи за кораби и други военни нужди, и от ония, които получава от откупуване, защото на по-голямата част на неговите войници в повечето случаи от старо време е определено колко да получават и какви да им са приходите, а и санджак-бейовете, бейлер-бейовете и другите господа трябва постоянно да държат определен брой военна прислуга.

Бейлер-бейт на Кайро по-специално трябва да забогатява най-бързо и има отлична доходна служба. Ето защо, когато искат да направят някого бързо богат, изпращат го там. Този бейлер-бей, щом научи, че има някой богат мавър или арабин, призовава го, показва му как той е обвинен пред султана за това или онова нещо и че затова има заповед да го накаже. И така той си присвоява имота му, а него удавя или го хвърля във вечен затвор. Ето защо маврите толкова мразят турците, макар че едните и другите са мохамедани...

[34] Когато се връщаме от погребение в Галата, видяхме една доста голяма къща с чудесно хубави и твърде просторни градини за отдиш, в която трябва да имаше към 7000 аджамноглани. Аджамногланите са християнски деца, които турците събират всеки три години от българите, гърците, хърватите, унгарците и от всички християни, които се намират под турска власт.

През януари 1574 г. доведоха 8000 от тях. Те носят жълти заострени шапчици, а постоянното им облекло е от плътно синьо сукно (шаяк). Дневната им заплата в началото е две аспри, като всяка година я увеличават. Част от тях учат занаят, част използват за пасене на добитъка, а трета част се дават да слугуват на видни граждани да се научат на обноски, докато султанът ги приеме на своя служба.

Те са по-лоши и от самите турци, защото са една необузdana и безделническа сган, която причинява всякакви мъчения на християните и евреите, а някои нахълтват в домовете им, както правят нашите войници-мародери по време на война. Заради един талер (жълтица), която им се дава, те могат да бият жестоко някого, когото не познават, дори да го пребият до смърт. От тях се попълва числото на убитите или умрели еничари...

[48] *За детския данък и други тегоби на християните под турска власт*

През известно време биват изпращани турци в една или друга област, за да отведат децата на християните. Във всяко градче и село има един кадия или съдия, който води списък на всички граждани и поданици. Тогава той ги свиква общо и пита всеки един колко момчета има. Те трябва да му ги посочат, понякога християните сами се издават; понякога те биват заставени да издадат броя на момчетата си с хитри въпроси, а също с мъчения и принуда. Сега това число бива записано и всички момчета биват събирани накуп, откъдето турците вземат което и колкото си искат. Често един баща загубва 2—3 момчета, а друг — нито едно. И така децата биват откъснати от родителите им, така че те вече през целия си живот няма да ги видят или дори няма да ги познаят. Децата след това биват докарвани в Цариград и там ги учат на турски език и религия. За тях имат много училища, в които се учат да пишат и четат. Тях наричат аджамноглани.

Богатите християни откупуват децата си оттам. Християните от Цариград и Галата и без това са освободени от този жесток данък, но едните и другите страдат от други големи тегоби, защото турците вземат високо мито от всичко, което се докарва от страната или по море в Цариград за продан — също от череши, круши, ябълки, дърва. От това всичко извънредно много поскъбва.

Всеки един стар или възрастен трябва да дава 1 дукат или 70 аспри годишно, също известна сума за къщата, лозето, нивата, ливадата си и за всичко друго, каквото има. Когато поради военен поход или при друг случай на турчина му потрябват хора за копаене на изкопи или за гребци, той измъква от християните или от евреите определена сума пари. Все пак притесненията на тези, които са в Цариград и другите градчета, са малко по-поносими, като се изключи това, че евреите трябва да изплащат своите къщи и жилищата си с твърде висока цена и често трябва да дадат само за две или три стаи или дюкянчета 50—60 дуката. Обаче онези, които се намират под властта на беговете, санджак-бейовете и бейлер-бейовете, са най-бедни, защото от тях вземат всичко, така че едва могат да живеят. От тях те измъкват пари, за да се подмазват пред Мехмед паша, за да получат с негова помощ по-високи служби. След няколко години един бива сменен и на негово място идва друг, който изтръгва толкова, колкото е нужно, когато бъде свален, с това да може да омилостиви пашата.

В Турция (положението на народа) е прекомерно тежко и поради това, че там има твърде малко пощенски коне. Ето защо чаушите имат власт да вземат коня и да го яздят на няколко мили на първия срещнат човек, пък да пътува той където ще; бедният човек трябва да тича след него, да търси коня си пак. На турците това се случва рядко, но на християните твърде често. Случва се така, че щом видят чауш отдалеч да идва към тях, избягват веднага встрани в храстите или в гората, други пък скриват коня си на затулено място. Кадията или съдията на едно градче или село, който не снабди веднага един такъв чауш с кон, бива наказван сурово. Тази тежест е толкова непоносима, че цели села, всички заедно, избягват и се оттеглят в пущинаците; защото християните са задължени да дават на всеки турчин своите коне, дори своите деца, храните и виното си, които са изкарвали с целогодишен труд и пот, а отгоре на това понасят и много удари и бой. Чаушът ги заставя да дават, каквото поиска и ако не му се достави веднага или отказват, наказва ги жестоко; така че цяло едно село не смее да се мръдне пред насилието му, но трябва веднага да изпълнява. Такъв страх имат от тези чауши. И така, когато султанът изпрати някой чауш в Азия или в друга област, цариградският кадия или съдия трябва да му даде кон, а когато същият падне от умора, чаушът взема първия срещнат; или пък той отива в някое село и съдията трябва да го снабди с кон и той го взема, докдето иска да пътува. Християните са задължени да му доставят храна и пиене и каквото друго пожелае. Турците му дават само наполовина от това, което дават християните — първите половин дукат, вторите — цял дукат. . .

[52] Колкото по-далеч са християните от Цариград, толкова по-зле са третираны, защото кадините, беговете, спахните, еничарите, където и да се намират в някое село, постъпват с тях, както си щат, изискват от тях жито, вино и каквото имат, всичко трябва да им дават. А на онези, които живеят по-близо до Цариград, положението им е малко по-сносно; те могат да се оплачат, а и с пари могат да постигнат нещо. Всеки плаща ежегодно данъка си според имота си — 2, 3, 4 талера, след което **никой** не бива да го безпокои или да върши неправда към него, макар че никога не се отърват напълно и трябва да теглят ту от едно, ту от друго. При все това **никой** турчин не бива да постъпва с тях грубо. Освен това, когато потегли някоя корабна армада и изпратят повече или по-малко кораби, срещат се мнозина, които трябва да дават свръх данъка. Тогава определят на всеки поотделно определен брой гребци — християните, евреите и турците, всеки да даде по 20 или 25 дуката. След това християните разпределят сумата помежду си, евреите правят същото и се получава нещо към три-четири талера на човек за тези, които са по-бедни. Но има евреи, които трябва да дават и по 100 дуката. Турците не плащат никога ежегоден данък, но когато заминава такава флотилия, и те трябва да дават известна сума за гребци.

Освен това жителите са задължени да плащат поземлен данък за своите къщи, градини и лозя. Няма никаква стока, имущество, вино, овощия, жито, изобщо каквото и да е, което се купува, от което да не се плаща мито на султана, подарък на капудан пашата и на емира, който посещава стоките, които влизат и излизат от пристанището. Изобщо навсякъде трябва подаръци и **никой** не отива на вратата на другия с празни ръце. Ето защо турците имат поговорка, в която се казва: Когато някой получи някакъв подарък: (към него се обръщат): „Как е господинът? Какво обича господинът? Какво желае господинът?“ А когато дойде с празни ръце, му се казва: „Господарят спи или не е в къщи.“

[Назначаване на православните духовници]

[52] Гръцките духовници подаряват на кадията, спахията и пр. или на този, който заповядва, няколко дуката и този турчин пише на епископа или на митрополита на същото селище да направи този или онзи свещеник, кепелан и пр. тук или там, някъде да печели. Сега митрополитът трябва да направи това, макар и новоназначеният грък да не може да чете дори и литургия. Също така, ако някой би пожелал да стане епископ на някое място, подарява няколко дуката на своя турчин, който е назначен на това място, и същият заповядва на митрополита

да направи еди-кой си епископ. Същото става и с митрополитите: който има пари, дарява на пашата и на Кантакузен няколкостотин дуката и първият или вторият пише на патриарха: направи този тук или там митрополит. Патриархът не възразява нито дума и трябва веднага да се подчини. . .

*[Сравнение между порядките в турската
и императорската войска]*

[53] Говори се също за окаяното положение на нашите войници, защото от тях никой не може да се издигне скоро; ако някой е пехотинец, то той си остава такъв, конник ли е, остава си такъв и трябва 3—4 седмици да чака до Виена, докато получи заплатата си. При турците благородникът не важи нищо, но който се държи мъжествено, излиза напред и колкото повече време минава, толкова се издига по-високо, както Пиали паша. . .

[Българи войнуци]

[54] Султанът има много хиляди българи, които не плащат никакъв данък, но на всеки три години идва ред на всекиго от тях и той е задължен да варди конете на султана и на пашите на пасищата и да им докарва храна. Това става на Великден и после. Тогава българите влизат в Цариград с гайди и хора. Султанът има и много хиляди други, които по време на война носят продоволствие. Също така и такива, които секат дърва и ги превозват. Всички те не плащат никакъв данък. Безброй много са тези, които нищо не плащат, освен че чакат да им дойде редът за работа. . .

[487] През този април тук дойдоха едни след други няколко хиляди българи, за да превозват през идващите 4 месеца ечемик за конете на султана и пашите, да ги пасат на полето, а също да косят сено и да вършат други такива работи. . .

*Православните са единни в религията си и изпращат
доброволно подаръци на цариградския патриарх*

[56] В религията, вярата и църковните си обичаи те [православните] са съвсем единни и българите, власите, молдавците, русите и московците държат във всички тези неща с тях. Те изпращат на цариградския патриарх не по задължение, а доброволно значителен подарък, за да се издържа по-добре. . .

[Назначаване на архиепископ за цяла България в Охрид]²⁹

[64] През този месец, когато аз лежах болен, беше назначен за архиепископ на цяла България братовият син или ἀδελφοπαῖς на Мехмед паша. Неговото седалище се намира на десет дни

път от Одрин в гр. Охрид на границата между Епир и Сърбия. Там пребивава и санджак-бейт и този архиепископ държи четиридесет и няколко епископства под своя власт. . .

[За кръвния данък и еничарите]

[80] На 10 т. м. нашият преводач Матнас ни разказа за аджамногланите. Началникът, който ги събира из Морея, Епир, Албания, Азия и другаде, предписва на свещеника на всяко селище да посочи колко къщи или домакинства има там. После турчинът изисква толкова аджамноглани, колкото си иска. Случва се така, че често бедните хора трябва да дават 20, 24-годишни младежи, дори и такива, които са женени и трябва да оставят жени и деца. С кражбите и грабежите си еничарите стават по-лоши от истинските турци. Те не се подрязват и трябва да извършват всякаква обща работа, докато отслужат 4 или 5 години, тогава ги освобождават или избягват оттам. Понякога докарват в Цариград и момчета, които са били вече дякони, и ги правят аджамноглани. . .

[Българският архиепископ изисквал от дубровнишките търговци мито против съществуващите обичаи]

[92] Днес видях също писмото на патриарха до архиепископа в България,⁴⁰ в което най-приятелски му пише и го нарича свой брат и съчувственик. Причината за това е, че дубровнишките пратеници са се оплакали пред патриарха от него, че той изисквал от търговците в своя град мито, което противоречало на всяка традиция. Заради това патриархът искал да му пише онзи да се въздържа да не въвежда никакви новости. . .

[Корупция в османската държава]

[93] Всички служби трябва да се купуват, особено от великия везир, където подаръците и рушветите вървят едно през друго. Понякога се случва също, че едва са дали някому някакво санджак-бейство и веднага пак му го отнемат. Едва се е чуло от най-близките му за назначаването или е пуснат лъжлив слух за това и го връщат пак обратно дори когато е поел пътя да постъпи на новата си служба. Или пък го оставят след това да чака две-три години, огорчават го, тъй като той трябва да подари и изяде в Цариград всичко, което е събрал дотогава от селяните, и често трябва да стои и да чака там две години, докато получи наново някоя служба. Получи ли някой висока длъжност, трябва да се яви в двора и да целуне ръката на султана. Еничар агата трябва да подари хиляда дуката за почерпка на този, който му донесе съобщението от везира. Един санджак-бей дава две хиляди, а един бейлер-бей — много повече. Капуджи па-

шите и другите началници трябва да си купят службите от еничар агата за 50, 100, 200 дуката. И за най-дребната служба трябва да се подмазваш на този, който я дава.

Същото става и с учените и преподавателите. Иска ли някой да държи хубава професура⁴¹, трябва да се подмазва. Преди раздаваха и определяха това само кадилишерите, но сега дават пари и на великия везир. Поради това някой учен, който не се е подмазвал, бива свален и друг, неподготвен, който може да дава, получава професурата, откъдето един ден ще има 40, 50, 70, 80 аспри доход. . .

[За православните духовници]

[99] Между турците има неподготвени митрополити, които не могат да вършат нищо друго, освен да четат. Същият този е бил бояджия, но като станал митрополит, оставил бояджийството. Той беше пиян и плачеше, че са отнели една част от неговия окръг и са го дали на друг. . .

[119] Те [гърците] познават само трима учени мъже сред своите духовници, именно: 1. Митрополитът на Търново, който същевременно е архиепископ и екзарх за цяла България, нарича се Арсений. Вторият е митрополитът на Наупак, . . . наречен дамаскин. Третият е йеромонахът Матей, който през тези пости сам проповядва всяка неделя и през тази година беше изпратен да донесе данъка за султана. . .

[133] Сега след Великден патриархът ще пътува за Ахило, в старо време наричано Анхиало⁴², един крайморски град, за сватбата на сина на Кантакузен. Той се е оженил за една от старинния род на Рали в Одрин, бащата на която ѝ дава 20 хиляди дуката зестра. . .

[Кръвен данък]

[314] . . . Албанците и българите женят синовете си на 8—9 години само да ги освободят от турския детски данък, защото женени те не вземат.

Обаче някои родители от тези народи са толкова безбожни, че те на драго сърце дават едно-две момчета, само да се освободят от военни задължения. Защото, когато султанът потегли на поход в каквато и посока да е, по такъв начин те се освобождават, иначе трябва да вървят със султана и при война да вършат всички укрепителни работи, да правят и копаят окопи, да се пускат в първа атака и да устояват на артилерията на противника. . .

[317] На 1 [март] турците започнаха малкия байрам, който продължава три дни. Един или два дни преди това българите или овчарите докараха тук няколко хиляди овце и всеки, който беше малко заможен, купува по една, която принася в жертва, сиреч заколва я и я раздава на бедните. Това те наричат курбан. След това те изпращат и големи количества хляб. Обличат се най-прилично, окачват отпред на пояса си два-три пискюла, бели и черни, общити със златни нишки, от които всеки струва 2, 4, 6 до 8 талера. . .

[Ограбване на християнското население от султанските чиновници]

[369] Турският султан има във всички бейлер-бегства и из цялата си империя особени хора, които събират трибута и данъците и му ги изпращат. Онези селища, като Толна⁴³ и други, които не са подчинени на никой друг турчин, имат все още известно положение и са доста заможни. Обаче повечето селища са подчинени на бейлер-беговете и санджак-беговете и те вземат своето от поданиците: там граби и краде всеки толкова, колкото иска. Тези приятели изпращат на всеки три-четири години на султана и на великия везир подарък от заграбените момчета, жени, коне, пари и пр. според състоянието на всяка страна. Спахиите и чаушите също имат свои села, откъдето получават своя тимар или възнаграждение. Те така изстискват бедните хора, че едва им остава хляб за ядене. Никой спяхия не оставя на селянина си да изяде една кокошка. Кокошки, плодове, пари и всичко друго отвличат ония. А където са по-далеч от Цариград, те освен това опозоряват техните жени и деца и бедните селяни за всичко трябва да мълчат. Живеят ли обаче близо до града, те се оплакват от такива насилия, та тогава да бъде наказан някой, който не е подарил нищо на везира. Защото в Турция акчето, аспрата [парите] оправят всичко, но без подарък никой не получава нищо.

Сега из цялата турска империя е станало така лошо, че когато някой е имал записан в книгата тимар или възнаграждение (данъци) от 10 000 аспри, той се стреми да ги докара до 20 000—30 000 аспри. На когото са били записани 30 000, ги е докарал до 50 000, а някои получават двойно и тройно повече. Това е станало практика на висшия дефтердар на султана, който го доведе със себе си от Магнезия и който за тази цел поднови книгите и тимарите или възнагражденията и данъците. Чрез това спести много стотици хиляди дукати на султана. Поради това срещу него много се бунтуват висшите господа и придворните служители, но султанът наредил да кажат на великия везир: ако иска да му служи вярно, трябва да остави ковчежника му на спокойствие. . .

[504] На 2 [юни 1578 г.] проповедникът в патриархалната черква Методий бе благословен от патриарха за митрополит в Мелник, един град, намиращ се недалеч от Солун. Ръкополагането и самата церемония ние не можахме да видим, понеже ни беше казано твърде късно. . .

¹ Става дума за султан Сюлейман II (1520—1566), който завладял Белград през 1521 г.

² Хисарджик — дн. Гроцка, източно от Белград.

³ Акклисе — тур. название на Бела църква, дн. Смедеревска Паланка.

⁴ Ягодна — правилно Ягодина, дн. Светозарево.

⁵ Spahugaу, Spaхикъой — неуточно селищно название, може би Алексинац. Пигафета споменава Спахикъой и Алексинац като едно и също селище.

⁶ Куручешме — (Gurizesm:п), дн. с. Клисурa между Бела Паланка и Пирот.

⁷ Шаркъой — (Zscharakun), тур. название на Пирот.

⁸ Карло Рим — императорски посланик при Портата през 1571—1573 г.

⁹ Понте пиколо — букв. Малкият мост, италианското название на дн. Кючук Чекмедже.

¹⁰ Пропонтида — гръцко название на Мраморно море.

¹¹ Йоханн фон Синцендорф бил императорски посланик при Портата, който сменил Давид Уигнад през 1577 г.

¹² Бартоломей Пецен — виден императорски служител и дипломат през последните десетилетия на XVI в. За него вж. уводните бележки към Райнхолд Лубенау.

¹³ Саломон Швайгер придружил посланика Синцендорф през 1577 г. до Цариград. Съставил е самостоятелен пътепис, вж. за това по-долу.

¹⁴ Понте гранде — итал. название, букв. Големият мост, дн. Бююк Чекмедже.

¹⁵ Вероятно авторът има пред вид султан Сюлейман II Кануни (1520—1566).

¹⁶ Селибрия, Селимбрия — дн. Силиврия (Силивре).

¹⁷ Киникли съществува и сега под това име.

¹⁸ Става дума за султаните Баязид II (1481—1512) и Селим I Явуз (1512—1520).

¹⁹ Хераклея на Мраморно море, дн. Мармара Ереглиси.

²⁰ Люлебургаз.

²¹ Става дума за всеилния по време на пребиваването на Герлах в Цариград велик везир Мехмед Соколович (Соколу Мехмед паша) (1564—1579).

²² Бабаески.

²³ Мустафа паша кьопрюси — тур. име на Свиленград.

²⁴ Семисче (Semisze) — дн. с. Клокотница.

²⁵ Soppusch — село Конуш съществува и сега под това име, югоизточно от Пловдив.

²⁶ Sajali — дн. с. Филево, Хасковско.

²⁷ Parasli — дн. Поповица, източно от Пловдив.

²⁸ Македонски планини Герлах нарича в случая Родопите.

²⁹ Авторът има пред вид македонските царе Филип II и Александър Велики.

³⁰ Новак Дебели — срв. за него бел. 48 към Антон Вранчич.

³¹ Изпуснат е текст, в който авторът говори за конфесионалните борби в Австрия и Германия.

³² Капидервент (Capidervent) — тур. название на селцето Клисурa пред входа на Траяновите врата, сега изчезнало.

³³ Allacise, Alasiacis — Акклисе, Аладжа клисе — букв. Бела черква, дн. Вакарел.

³⁴ За Милош Кобилич вж. бел. 10 към Бенедикт Курпешич.

³⁵ Надписът означава: „Исус Христос, всемогъщ“.

³⁶ Rusa — неуточно селищно име, вероятно Ражан.

³⁷ Изпуснат е текст, който не се отнася до пътуването.

³⁸ С. Коларе съществува и днес.

³⁹ За охридските архиепископи вж. Ив. Снегаров, Охридската архиепископия, С., 1932.

⁴⁰ Става дума за търновския митрополит.

⁴¹ Професори Герлах нарича преподавателите в турски духовни училища.

⁴² Ахило, Анхило — дн. Поморие.

⁴³ Толна — град в Унгария на десния бряг на Дунав, северно от Мохач.